

जग्गा प्राप्त सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न वनेको विधेयक

प्रस्तावना : सार्वजनिक हितको लागि आवश्यक जग्गा प्राप्त गर्ने कार्यलाई सहज र सरल बनाउन र जग्गा प्राप्त गर्दा सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिइने क्षतिपूर्ति, पुनर्स्थापना वा पुनर्वासको आधार, मापदण्ड र कार्यविधि निर्धारण गरी सर्वसाधारणको हित र सुविधा कायम राख्न जग्गा प्राप्त सम्बन्धी कानूनको संशोधन र एकीकरण गर्न वाञ्छनीय भएकोले,
संघीय संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम “जग्गा प्राप्त ऐन, २०७६” रहेको छ ।
(२) यो ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिले एक वर्ष पूरा भएको मितिबाट प्रारम्भ हुनेछ ।
२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-
 - (क) “आयोजना” भन्नाले सर्वसाधारणले प्रयोग गर्ने वा लाभ लिन सक्ने गरी कार्यान्वयन हुने कुनै सार्वजनिक हितको काम वा कार्यक्रम सम्भन्नु पर्छ ।
 - (ख) “आयोजना कार्यालय” भन्नाले आयोजना तर्जुमा, व्यवस्थापन वा कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी भएको कुनै सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालय सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले आयोजना प्रमुखको कार्यालय समेतलाई जनाउँछ ।
 - (ग) “आयोजना प्रमुख” भन्नाले आयोजना तर्जुमा, व्यवस्थापन वा कार्यान्वयनको जिम्मेवारीको लागि नियुक्त भएको वा तोकिएको व्यक्ति सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले गैर सरकारी क्षेत्र भए आयोजना तर्जुमा, व्यवस्थापन वा कार्यान्वयन गर्न जिम्मेवारी भएको संगठित संस्थाको प्रमुख, प्रवन्ध निर्देशक, प्रमुख कार्यकारी अधिकृत समेतलाई जनाउँछ ।
 - (घ) “आयोजना प्रभावित परिवार” भन्नाले आयोजनाको निर्माण, सञ्चालन वा कार्यान्वयनको कारणले आफ्नो बसोबास रहेको घर जग्गा, खेतीयोग्य जग्गा वा अन्य सम्पत्ति वा जीविकोपार्जनको साधन स्रोत पूर्ण वा आंशिक रूपमा गुमाउने परिवार सम्भन्नु पर्छ ।
 - (ङ) “आयोजना प्रभावित क्षेत्र” भन्नाले आयोजना निर्माण, सञ्चालन वा कार्यान्वयनको सिलसिलामा आयोजनाको काम कारबाहीबाट प्रभावित भएको वा प्रभावित हुन सक्ने क्षेत्र सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले जग्गा प्राप्त गरिएको क्षेत्र समेतलाई जनाउँछ ।
 - (च) “खेतीयोग्य जग्गा” भन्नाले कुनै व्यक्तिको हक, भोग र स्वामीत्वमा रहेको देहायको प्रयोजनको लागि उपयोग भएको वा हुन सक्ने सरकारी जग्गा, सार्वजनिक जग्गा वा वन क्षेत्र बाहेकको अन्य जग्गा सम्भन्नु पर्छ,-

- (१) कृषि वा वागवानी,
 - (२) दुग्ध विकास, पशुपालन, पंक्षीपालन, माछापालन वा जडिबुटी उत्पादन,
 - (३) अन्नबाली, नगदेबाली, घाँस, चिया बगान, खर बाली, निजी वन वा बगैँचाको लागि प्रयोग भएको जग्गा,
 - (४) पशु चरणको लागि प्रयोग गरेको जग्गा ।
- (छ) “गंभीर रुपमा आयोजना प्रभावित परिवार” भन्नाले आयोजनाको निर्माण वा कार्यान्वयनको कारणले विस्थापित भई आफ्नो कुल अचल सम्पत्ति मध्ये आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा पचास प्रतिशत भन्दा बढी खेतीयोग्य जग्गा, अन्य सम्पत्ति र जीविकोपार्जनको स्रोत गुमाउने परिवार संभन्नु पर्छ ।
- (ज) “जग्गा” भन्नाले कसैको हकभोगमा रहेको जुनसुकै अचल सम्पत्ति र त्यसमा स्थायी रूपले रहेको घर, पर्खाल, रुख समेत सम्भन्नुपर्छ र सो शब्दले त्यस्तो जग्गामा स्थायी रूपले जडान भएको अन्य जुनसुकै वस्तुलाई समेत जनाउँछ ।
- (झ) “जग्गा प्राप्ति” भन्नाले नेपाल सरकारले यस ऐन बमोजिम कुनै व्यक्तिको जग्गा स्थायी, अस्थायी वा अन्य कुनै तरिकाले प्राप्त गर्ने वा अधिग्रहण वा त्यस्तो जग्गामा अन्य कुनै तरिकाले नियन्त्रण गर्ने वा कुनै अधिकार सिर्जना गर्ने काम सम्भन्नु पर्छ ।
- (ञ) “जग्गा प्राप्ति योजना” भन्नाले आयोजनाबाट कुनै व्यक्ति, परिवार वा समुदायमा पर्ने सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक प्रभाव न्यूनीकरण वा सम्बोधन गर्नको लागि आयोजनाद्वारा तयार पारिएको जग्गा प्राप्ति, क्षतिपूर्ति वितरण, पुनर्स्थापना वा पुनर्बास योजना सम्भन्नु पर्छ ।
- (ट) “पूर्वाधार संरचना” भन्नाले विद्युत उत्पादन, विद्युत प्रसारण तथा वितरण, सडक, राजमार्ग, पुल, सुरुङ्गमार्ग, रेलमार्ग, जलमार्ग, रज्जुमार्ग, दूरसञ्चार टावर तथा लाइन, बन्दरगाह, विमानस्थल, बस पार्क, केबुलकार मार्ग, टूलिवस संरचना, परिवहन विसौनी स्थल, सार्वजनिक खानेपानी संरचना, वितरण तथा प्रशोधन, अस्पताल, विद्यालय वा विश्व विद्यालय, सार्वजनिक नहर, पार्क, खुला क्षेत्र, बाँध, ढल निकास, सरसफाई, सार्वजनिक सिंचाई, ल्याण्ड फिल्ड साइट, उर्जा उत्पादन तथा प्रसारण, सार्वजनिक शैक्षिक संस्था, रंगशाला, सार्वजनिक सभाहल, सरकारी संरचना, सार्वजनिक पुस्तकालय, सार्वजनिक गोदाम घर र यस्तै प्रकृतिका अन्य भौतिक संरचना सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले त्यस्ता संरचनाको सञ्चालन वा व्यवस्थापनका लागि संलग्न मानव स्रोतको कार्यालय, भवन, आवासगृह, छात्रवासका लागि आवश्यक अन्य संरचना समेतलाई जनाउँछ ।
- (ठ) “मन्त्रालय” भन्नाले आयोजनासँग सम्बन्धित नेपाल सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।

- (ड) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।
- (ढ) “समिति” भन्नाले दफा ५० बमोजिम गठन हुने क्षतिपूर्ति निर्धारण समिति सम्झनु पर्छ ।
- (ण) “सरोकारवाला व्यक्ति” भन्नाले देहायको व्यक्ति सम्झनु पर्छ :-
- (१) सम्बन्धित जग्गाधनी,
 - (२) यस ऐन अन्तर्गत दिइने क्षतिपूर्तिमा कानून बमोजिम हक दावी गर्न सक्ने अधिकार भएको व्यक्ति,
 - (३) मोही भएको जग्गा भए कानून बमोजिम मोहीयानी हक प्राप्त गरेको व्यक्ति,
 - (४) कानून बमोजिम जग्गाको जग्गा धनी प्रमाण पुर्जा प्राप्त नगरेको वा स्वामीत्व कायम नभएको भए तापनि अन्य कुनै प्रमाणका आधारमा परम्परा देखि कुनै सरकारी जग्गामा सार्वजनिक रुपमा नै बसोबास गर्दै वा भोगचलन गरिरहेको वा अन्य कुनै व्यहोराले जग्गा भोग चलन गर्ने व्यक्ति,
 - (५) देहायका व्यक्ति बाहेक यस ऐन बमोजिम गरिएको प्रारम्भिक कारवाही वा जग्गा प्राप्त गरिएको कारणबाट प्रभावित व्यक्ति :
 - (क) जग्गामा आर्थिक, वित्तीय, व्यापारिक वा यस्तै प्रकृतिको अन्य कुनै लगानी नगरी सामान्यतः बसोबास प्रयोजनको लागि वा अन्य सामान्य व्यापार वा व्यवसायका लागि बहाल तिरी बसोबास गरिरहेको व्यक्ति,
 - (ख) यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्त सम्बन्धमा दफा १८ को उपदफा (१) बमोजिम सूचना प्रकाशन वा टाँस भएपछि सो जग्गामा हक प्राप्त गर्ने वा भोग चलन गर्ने व्यक्ति,
 - (ग) जुनसुकै तबरबाट सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक वा सार्वजनिक गुठी जग्गा कब्जा अनाधिकृत रुपमा गरी भोग चलन गर्ने व्यक्ति ।
- (त) “सार्वजनिक संस्था” भन्नाले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको एकल वा संयुक्त रुपमा स्वामीत्व रहेको सार्वजनिक संस्था सम्झनु पर्छ र सो शब्दले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको एकल वा संयुक्त रुपमा पूर्ण वा अधिकांश स्वामीत्व वा नियन्त्रण रहेको कुनै पनि संगठितसंस्थाको पूर्ण वा अधिकांश स्वामीत्व रहेको सार्वजनिक संस्था समेतलाई जनाउँछ ।

- (थ) “सार्वजनिक हित” भन्नाले सर्वसाधारणको हित, कल्याण, सुविधा, भलाई, लाभ, आवश्यकता, उपयोगको लागि हुने कुनै काम सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले देहायका कामलाई समेत जनाउँछ,-
- (क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह वा सार्वजनिक संस्थाले आफ्नो वा अन्य कसैको पूर्ण वा आंशिक लागत वा व्यवस्थापनमा आयोजना निर्माण, कार्यान्वयन वा सञ्चालन गर्ने काम,
- (ख) खण्ड (क) मा लेखिए बाहेक सार्वजनिक प्रकृतिको अन्य कुनै आयोजना निर्माण, कार्यान्वयन वा सञ्चालन गर्ने काम,
- (ग) कुनै पूर्वाधार संरचना वा आयोजनाको लागि जग्गा प्राप्त गरिएकोमा त्यसको कारणले विस्थापित भई आफ्नो सबै सम्पत्ति, आय-आर्जनको स्रोत वा जीविकोपार्जनको साधन पूर्ण वा आंशिक रूपमा गुमाएका परिवार वा गम्भीररूपमा आयोजना प्रभावित परिवारलाई बसोबास गराउनका निमित्त जग्गा प्राप्त गर्ने काम,
- (घ) पूर्वाधार संरचनाको निर्माण, विकास, मर्मत, विस्तार वा पुर्ननिर्माणको निमित्त जग्गा प्राप्त गर्ने काम,
- (ङ) विपद्को कारणबाट प्रभावित भई आफ्नो सम्पूर्ण घर, जग्गा गुमाएका तोकिए बमोजिम आर्थिक रूपले विपन्न परिवारलाई बसोबास गराउन वा विपद् व्यवस्थापन गर्न जग्गा प्राप्त गर्ने काम,
- (च) तोकिए बमोजिमका गरीब र भूमिहीनलाई बसोबास गराउनका निमित्त जग्गा प्राप्त गर्ने काम,
- (छ) राज्यले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्न आवश्यकता अनुसार कानूनद्वारा स्थापित कुनै सुरक्षा निकाय वा अन्य कुनै सरकारी वा सार्वजनिक संस्थाको निमित्त आवश्यक जग्गा प्राप्त गर्ने काम ।
- (द) “स्थानीय तह” भन्नाले आयोजना प्रभावित क्षेत्रका सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिका सम्भन्नु पर्छ ।
- (ध) “क्षतिपूर्ति” भन्नाले सरोकारवाला व्यक्तिलाई यस ऐन बमोजिम दिइने देहाय बमोजिम रकम वा सट्टा जग्गालाई सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले पुनर्स्थापना वा पुनर्वास कार्यक्रम समेतलाई जनाउँछ :-
- (१) जग्गा प्राप्त सम्बन्धी प्रारम्भिक कारवाही गर्दा भएको वास्तविक हानी नोक्सानी वापतको क्षतिपूर्ति,
- (२) जग्गा प्राप्त गरिएको कारणले सरोकारवाला व्यक्तिले गुमाउनु परेको सम्पत्ति, स्रोत वा आय वापतको क्षतिपूर्ति,
- (३) जग्गा प्राप्त गरिएको कारणले दिइने क्षतिपूर्ति वा सट्टा जग्गा ।

परिच्छेद-२

जग्गा प्राप्तिको पूर्व संभाव्यता तथा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन

३. पूर्व संभाव्यता अध्ययन गर्नुपर्ने : (१) सार्वजनिक हितको लागि यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्त सम्बन्धी कारबाही चलाउनु अघि जुन प्रयोजन वा आयोजनाका लागि जग्गा प्राप्त गर्न लागिएको हो त्यस्तो प्रयोजन वा आयोजना निर्माण वा कार्यान्वयन, भौगर्भिक, वातावरणीय र सामाजिक दृष्टिकोणबाट उपयुक्त छ वा छैन सो सम्बन्धमा दफा १० बमोजिमको कार्यविधि पूरा गरी सम्बन्धित आयोजना, कार्यालय वा संगठितसंस्थाले त्यसको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अध्ययनमा आयोजनाको निर्माण वा कार्यान्वयनबाट आयोजना प्रभावित क्षेत्रका परिवार, समुदाय तथा संवेदनशील समूहमा पर्न जाने प्रभाव मूल्यांकन गर्न सम्बन्धित सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन समेत गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको पूर्व संभाव्यता अध्ययन वा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन गर्दा स्थानीय तहका पदाधिकारी, आयोजना प्रभावित परिवार, सरोकारवाला पक्ष तथा अन्य सम्बद्ध निकायहरूसंग परामर्श गर्नु पर्नेछ ।

(४) सम्बन्धित आयोजना, निकाय वा संगठित संस्थाले उपदफा (१) र (२) बमोजिमको सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन पूरा गरी देहायको विवरण खुलाई त्यसको प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्नेछ :-

- (क) आयोजनाले प्राप्त गर्नुपर्ने जग्गा रहेको प्रदेश, जिल्ला, गाउँपालिका वा नगरपालिका र वडा नम्बर, त्यस्तो जग्गाको नक्सा र सिट नम्बर, कित्ता नम्बर र क्षेत्रफल, जग्गाको प्रकार (गुठी, रैकर, सार्वजनिक वा सरकारी), वा स्वामीत्व, उपयोगको अवस्था, जग्गामा निर्मित संरचनाहरू (स्थायी वा अस्थायी) को संख्या र सोको विवरण,
- (ख) आयोजनाको लागि जग्गा प्राप्त गर्न प्रस्तावित क्षेत्रको नापी नक्सा, लगत तथा अन्य प्रमाणित कागजात,
- (ग) संभावित आयोजना प्रभावित परिवार वा गम्भीर रूपमा आयोजना प्रभावित परिवारको समष्टिगत विवरण र आयोजनाबाट भौतिक तथा आर्थिक दुवै रूपमा विस्थापित हुने परिवारको लगत,
- (घ) आयोजनाका लागि जग्गा प्राप्त गर्न प्रस्ताव गरिएको घर जग्गाको परिमाण,
- (ङ) जग्गा प्राप्तिको कुनै विकल्प भए त्यस्तो विकल्पको पहिचान, आंकलन र सान्दर्भिकता तथा त्यसको विश्लेषण,
- (च) संभावित आयोजना प्रभावित क्षेत्र भित्रको समुदायको संरचना तथा सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक तथा जनसांख्यिक ढाँचाको विवरण,

- (ज) सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदनमा औल्याइएका विषयहरु सम्बोधन गर्न आवश्यक लागतको विस्तृत विवरण, त्यसले समग्र आयोजनाको लागतमा पार्न सक्ने असरको विश्लेषण र प्राप्त हुने लाभको लेखाजोखा,
- (झ) प्रस्तावित जग्गा प्राप्त गर्दा सार्वजनिक हितको प्रयोजन पूरा हुने वा नहुने त्यसको आंकलन,
- (ञ) त्यस्तो जग्गा प्राप्त गर्न उपयुक्त छ वा छैन यकिन गर्नको लागि जग्गामा रहेको माटो, ढुंगा, बालुवा, चट्टान आदिको नमूना संकलन, खाडल खन्ने वा वोरिङ्ग गर्ने काम र त्यसको परीक्षणबाट प्राप्त परिणामको विवरण ।

(५) सम्बन्धित आयोजना, कार्यालय वा संगठीतसंस्थाले उपदफा (३) बमोजिम तयार भएको पूर्व संभाव्यता तथा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदन जानकारीका लागि सम्बन्धित मन्त्रालय वा संगठीत संस्था भए कार्यकारी निकाय समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ र त्यसको एक प्रति सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय र स्थानीय तहमा समेत उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(६) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्दा उपदफा (४) बमोजिमको विवरण सम्बोधन भएको रहेछ र त्यस्तो प्रतिवेदन सम्बन्धित मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको रहेछ भने सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरी स्वीकृत गरिरहन आवश्यक हुने छैन ।

४. जग्गा प्राप्तिको योजना बनाउनु पर्ने : (१) जग्गा प्राप्त गर्नुपर्दा आयोजना कार्यालयले आयोजना प्रभावित घरपरिवारलाई लक्षित गरी जग्गा प्राप्त वापत दिनुपर्ने क्षतिपूर्तिको विवरण, सट्टा जग्गा दिन सकिने भए त्यसको विवरण वा पुनर्वास वा पुनर्स्थापना गर्नु पर्ने भएमा त्यसको योजना (स्कीम) तर्जुमा गर्नु पर्नेछ र त्यस्तो योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक बजेट व्यवस्था गरी आयोजनाको अभिन्न अंगको रूपमा रहने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तर्जुमा भएको योजना दफा ५ बमोजिम सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदनको सुनुवाई गर्दा सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको सुनुवाईमा प्राप्त गरिने घर, जग्गा र अन्य सम्पत्तिको क्षतिपूर्ति रकम निर्धारणका लागि अनुमानित प्रति इकाई (कित्ता, घर वा अन्य अचल सम्पत्ति) को मूल्य समेत प्रस्ताव गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको सुनुवाई गर्दा नेपाली भाषा र आवश्यक भएमा अन्य राष्ट्रिय भाषामा लेखिएको योजनाको सार संक्षेप र क्षतिपूर्तिको विवरण र पुनर्स्थापना वा पुनर्वास कार्यक्रम डिजायन गरिएको भए त्यसको विवरण संक्षिप्त रूपमा आयोजना प्रभावित परिवारलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(५) जग्गा प्राप्त, पुनर्वास वा पुनर्स्थापना योजनाको तर्जुमा तथा स्वीकृति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(६) उपदफा (१) बमोजिमको सुनुवाईबाट जग्गा प्राप्त, पुर्नवास वा पुर्नस्थापना योजनाको सम्बन्धमा प्राप्त सुभावा र प्रतिक्रिया समेत सम्बोधन हुने गरी आवश्यक भए आयोजना कार्यालयले परिमार्जित योजना तयार गर्नु पर्नेछ र त्यस्तो योजना स्वीकृतीका लागि मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

५. **सार्वजनिक सुनुवाई गर्नुपर्ने** : (१) दफा ३ को उपदफा (१) र उपदफा (२) बमोजिम तयार भएको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन र सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तह र जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा उपलब्ध गराएको पैतालीस दिन भित्र सार्वजनिक गरी आयोजना कार्यालयले त्यसको सार्वजनिक सुनुवाई गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तहका प्रतिनिधि, आयोजना प्रभावित परिवारका सदस्य वा प्रतिनिधि, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, सरोकारवाला र सम्भव भए सम्म सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञलाई आमन्त्रण गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम सुनुवाईको लागि कम्तिमा तीन दिनको सूचना सार्वजनिक रूपमा दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको सुनुवाई जुन ठाउँको जग्गा प्राप्त गर्न प्रस्ताव गरिएको हो सम्भव भएसम्म सोही ठाउँमा र सो सम्भव नभए सोही वडाको अन्य उपयुक्त ठाउँमा गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम सुनुवाई गर्दा प्राप्त भएका मनासिव तथा उपयुक्त टिप्पणी, सुभावा वा सिफारिस तथा विशेषज्ञका सुभावालाई सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदनमा समावेश गर्न सकिने छ ।

(६) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रचलित कानून बमोजिम तयार हुने वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा उपदफा (१) बमोजिम विषय पनि समावेश भएको रहेछ भने सोही प्रतिवेदनमा प्रस्ताव गरिएको योजनालाई यस दफा बमोजिमको योजना मानिनेछ ।

(७) सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदनको सुनुवाई सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६. **सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने** : (१) दफा ३ को उपदफा (४) बमोजिम तयार भएको प्रतिवेदनका सम्बन्धमा दफा ५ बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई पूरा भएपछि त्यस्तो सुनुवाईबाट टिप्पणी, सुभावा वा सिफारिस समेत विचार गरी सम्बन्धित मन्त्रालय वा कार्यकारी निकायले त्यस्तो योजना प्राप्त भएको पैतालीस दिन भित्र स्वीकृत गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित मन्त्रालय वा कार्यकारी निकायले आवश्यक ठानेमा आयोजनाको प्राविधिक विज्ञ, स्वतन्त्र समाजशास्त्री र पुनर्वास तथा पुर्नस्थापना विज्ञहरु समावेश भएको एक विज्ञ समूहको सहयोगमा प्रतिवेदनको समीक्षा गरी समीक्षाबाट प्राप्त सुभावहरु विचार गरी स्वीकृत गर्न सक्नेछ ।

७. पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन वा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन आवश्यक नहुने : (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि तोकिए बमोजिमको क्षेत्रफल भन्दा कम क्षेत्रफल भएको जग्गा प्राप्त गर्दा यस ऐन बमोजिम पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन वा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गर्न आवश्यक पर्ने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सुरक्षा निकाय वा विपद् व्यवस्थापनको प्रयोजनका लागि जग्गा प्राप्त गर्दा जतिसुकै क्षेत्रफल भएपनि त्यस्तो प्रतिवेदन आवश्यक पर्ने छैन ।

८. जग्गा प्राप्त सम्बन्धी कारवाही प्रारम्भ गर्नु पर्ने : (१) दफा ६ बमोजिम सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृति भएको मितिले छ महिनाभित्र दफा १८ बमोजिम जग्गा प्राप्तिको प्रारम्भिक कारवाही प्रारम्भ गरिसक्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र त्यस्तो प्रारम्भिक कारवाही प्रारम्भ हुन नसकेमा दफा ३ को उपदफा (४) बमोजिम तयार गरिएको सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन प्रतिवेदन स्वतः निष्कृत भएको मानिनेछ ।

परिच्छेद- ३

जग्गा प्राप्त गर्ने नेपाल सरकारको अधिकार

९. नेपाल सरकारलाई जग्गा प्राप्त गर्ने अधिकार हुने : (१) नेपाल सरकारलाई सार्वजनिक हितको लागि आवश्यक पर्ने जहाँसुकैको र जतिसुकै क्षेत्रफल भएको जग्गा यस ऐन बमोजिम प्राप्त गर्ने र त्यस सम्बन्धी यस ऐन बमोजिम कारवाही गर्ने, क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने पुनर्स्थापना वा पुनर्वास योजना स्वीकृत गर्ने तथा अन्य आवश्यक निर्णय गर्ने अधिकार हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि क्षतिपूर्ति नदिई कुनै व्यक्तिको जग्गा नेपाल सरकारले प्राप्त गर्न वा त्यसमा कुनै किसिमको हक वा नियन्त्रण सिर्जना गर्न सक्ने छैन ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम क्षतिपूर्ति दिने गरी जग्गा प्राप्त गर्ने नेपाल सरकारको अधिकारलाई सम्मान गर्नु सम्बन्धित जग्गाधनीको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम नेपाल सरकारले जग्गा प्राप्त गर्दा यस ऐन बमोजिम निर्धारण हुने क्षतिपूर्ति सम्बन्धित जग्गाधनी र त्यस्तो जग्गामा मोही भए मोहीलाई दिनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा सार्वजनिक हितका लागि आवश्यक जग्गा वार्ताद्वारा पनि प्राप्त गरी खरिद गर्न सक्नेछ ।

१०. स्वीकृति नलिई जग्गाप्राप्ति सम्बन्धी कारवाही गर्न नहुने : (१) नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति नलिई कसैले पनि जग्गा प्राप्त गर्न, जग्गा प्राप्त सम्बन्धी प्रारम्भिक कारवाही गर्न वा पूर्व सम्भाव्यता वा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन वा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन गर्न वा गराउन हुँदैन ।

तर सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीको पूर्व स्वीकृति लिई दफा ३ बमोजिम पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन वा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि जग्गा प्राप्त गर्नुपर्ने कारण खुलाई सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय मार्फत नेपाल सरकार समक्ष अनुरोध गर्नु पर्नेछ ।

११. **जग्गा प्राप्तिको लागि अनुरोध गर्नु पर्ने** : सार्वजनिक हितको लागि यस परिच्छेद बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्नु परेमा जग्गा प्राप्त गर्नुपर्ने आयोजना कार्यालय, संगठीत संस्था वा निकायले देहाय बमोजिमको विवरणहरु खुलाई सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा अनुरोध गर्नुपर्नेछ :-

- (क) जग्गा रहेको प्रदेश, जिल्ला, स्थानीय तहको नाम र वडा नम्बर,
- (ख) जग्गा प्राप्त गर्नु पर्नाको कारण,
- (ग) प्राप्त गर्नुपर्ने जग्गा नापी भईसकेको भए कित्ता नम्बर,
- (घ) प्राप्त गर्नुपर्ने जग्गा नापी भैनसकेको भए जग्गाको चार किल्ला र जग्गा चिनाउन सहायक हुने आवश्यक विवरणहरु,
- (ङ) प्राप्त गरिने जग्गाको क्षेत्रफल र चार किल्ला,
- (च) जग्गाको किसिम,
- (छ) सम्बन्धित जग्गाधनीको नाम,
- (ज) जग्गाको नक्सा नम्बर, सिट नम्बर,
- (झ) मोही भए सम्बन्धित मोहीको नाम,
- (ञ) रजिष्ट्रेशन प्रयोजनका लागि सम्बन्धित मालपोत कार्यालयले निर्धारण गरेको न्यूनतम मूल्यांकन दर,
- (ट) दफा ३ बमोजिम पूर्व सम्भाव्यता वा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन तयार भइसकेको भए त्यसको प्रतिवेदन,
- (ठ) तोकिए बमोजिमका अन्य आवश्यक विवरण ।

१२. **प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहलाई जग्गा प्राप्त गरिदिने** : (१) कुनै प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व वा नियन्त्रण भएको संगठीत संस्थाले निर्माण, कार्यान्वयन वा सञ्चालन गर्ने कुनै आयोजनाको लागि आवश्यक हुने जग्गा प्राप्त गर्न त्यस्तो प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले नेपाल सरकारसँग अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुरोध भएमा नेपाल सरकारले यस ऐनको कार्यविधि पूरा गरी जग्गा प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त गर्ने जग्गाको क्षतिपूर्ति, पुनर्स्थापना वा पुनर्वासको व्यवस्था त्यस्तो अनुरोध गर्ने आयोजना, कार्यालय वा संगठीत संस्था र त्यस्तो आयोजना कार्यालय वा संस्था नभए सम्बन्धित प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

१३. **जग्गा प्राप्त गर्न नसकिने** : (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वर्षमा दुई बाली भन्दा बढी फशल उत्पादन हुने र वर्षभरि नै सिंचाई सुविधा उपलब्ध भइसकेको खेतीयोग्य जग्गा सामान्यतया प्राप्त गर्न सकिने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राष्ट्रिय महत्वका राजमार्ग, रेलमार्ग, विद्युत उत्पादन वा प्रसारण, सुरुङ्ग मार्ग वा नहर निर्माण जस्ता अत्यावश्यक पूर्वाधार संरचना निर्माण वा विकास त्यस्तो जग्गामा नै गर्नुपर्ने र त्यसको वैकल्पिक व्यवस्था गर्दा आर्थिक, वातावरणीय वा सामाजिक रूपमा दीगो नहुने भएमा त्यस्तो जग्गा प्राप्त गर्न सकिने छ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्नु नै परेमा आयोजना कार्यालयले जति क्षेत्रफलको जग्गा प्राप्त गरिएको हो सोही क्षेत्रफल भन्दा कम नहुने गरी सिंचाई सुविधा नभएको जग्गामा सिंचाई सुविधाको निर्माण र व्यवस्था हुने सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ ।

१४. स्थानीय तहसँग परामर्श गर्नु पर्ने : (१) नेपाल सरकारले यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्नु अघि प्राप्त गर्नु पर्ने जग्गा रहेको स्थानीय तहसँग जग्गा प्राप्तीका सम्बन्धमा परामर्श गर्नु पर्नेछ ।

तर परिच्छेद - ५ बमोजिम जग्गा प्राप्ती गर्दा स्थानीय तहसँग परामर्श गर्न आवश्यक हुने छैन ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले जग्गा प्राप्त गर्दा कुनै सुझाव भए तीस दिन भित्र उपलब्ध गराउन सम्बन्धित स्थानीय तहबाट त्यसको माग गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम माग भएमा सम्बन्धित स्थानीय तहको कुनै सुझाव भए त्यस्तो सुझाव निर्धारित अवधिभित्र नेपाल सरकार समक्ष उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित स्थानीय तहले सुझाव उपलब्ध नगराएको वा गराएको भए तापनि आयोजना प्रभावित जग्गा प्राप्त गर्न असहमति जनाएको कारणले मात्र जग्गा प्राप्त गर्ने कारवाही रोकिने छैन ।

१५. जग्गा प्राप्ति सम्बन्धी निर्णय : (१) दफा ११ वा १२ बमोजिमको अनुरोध प्राप्त भएमा आयोजनासँग सम्बन्धित आवश्यक विवरण अध्ययन गर्दा अनुरोध बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्न उपयुक्त देखिएमा तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी मन्त्रालयले सार्वजनिक हितको लागि जग्गा प्राप्त गर्न यस ऐन बमोजिम कारवाही चलाउन सैद्धान्तिक स्वीकृति दिन सक्नेछ र त्यस्तो स्वीकृतिको जानकारी आवश्यकता अनुसार प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, प्रमुख जिल्ला अधिकारी, सम्बन्धित आयोजना प्रमुख, वा संगठीत संस्थालाई गराउनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सैद्धान्तिक स्वीकृति भएको सूचना प्राप्त भएपछि सम्बन्धित जग्गा प्राप्त गर्ने सूचना सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

१६. सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा प्रयोग गर्दा पूर्व स्वीकृति लिनुपर्ने : (१) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा प्राप्त गर्न सकिने छैन र त्यस्तो जग्गाको स्वामीत्व परिवर्तन हुन सक्ने छैन ।

(२) कुनै आयोजनाको निर्माण, सञ्चालन वा कार्यान्वयनको लागि सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा प्रयोग गर्दा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) को प्रयोजनको लागि आवश्यक भई कुनै आयोजना निर्माण वा सञ्चालन गर्दा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गामा पर्ने रहेछ र आयोजना सञ्चालनका लागि त्यस्तो जग्गा नभई नहुने रहेछ र त्यसको वैकल्पिक व्यवस्था व्यावहारिक हुने रहेनछ भने आयोजना प्रमुखले

नेपाल सरकार, भूमि व्यवस्थापन तथा सहकारी मन्त्रालय समक्ष सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको निवेदन परेमा त्यस्तो निश्चित अवधिसम्मका लागि आयोजना निर्माण, सञ्चालन वा कार्यान्वयन गर्न जग्गा उपलब्ध गराउन उपयुक्त देखिएमा लिजमा दिन सकिनेछ र त्यस्तो जग्गा प्रयोग गरेवापत आयोजनाले नेपाल सरकारलाई लिज बहाल उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको जग्गाको लागि लिज रकम र लिज अवधि नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(६) उपदफा (४) बमोजिमको जग्गा लिजमा दिँदा लिज रकम, लिज अवधि र लिजका अन्य शर्तहरू नेपाल सरकारसँग हुने लिज करारमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद -४

जग्गा प्राप्त सम्बन्धी प्रारम्भिक कारबाही

१७. प्रारम्भिक कारबाही गर्ने अधिकारी : (१) दफा १५ बमोजिम मन्त्रालयबाट जग्गा प्राप्तको सैद्धान्तिक स्वीकृति प्राप्त भए पछि सम्बन्धित निकायले तोकेको अधिकृतस्तरको कुनै कर्मचारी वा त्यस्तो कर्मचारी नभएमा कार्यालय प्रमुखले, कुनै आयोजनाको लागि जग्गा प्राप्त गर्न लागिएको भए सम्बन्धित आयोजना प्रमुखले, संगठीतसंस्थाको लागि भए त्यस्तो संस्थाको कार्यकारी प्रमुख वा निजले तोकेको कुनै कर्मचारीले र प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको लागि जग्गा प्राप्त गर्न लागिएको भए प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले तोकेको अधिकृतले प्रारम्भिक कारबाही चलाउन सक्नेछ ।

स्पष्टिकरण : निजी क्षेत्रको हकमा “आयोजना प्रमुख” भन्नाले सम्बन्धित संगठीत संस्थाको अनुरोधमा सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीले तोकेको व्यक्ति संभन्नु पर्छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कारबाही चलाउनु अघि सम्बन्धित आयोजना, संस्था, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले प्रारम्भिक कारबाही चलाउने अधिकारीको विवरण सहित प्रारम्भिक कारबाही गर्न प्रारम्भ गर्ने दिन खुलाई त्यसको सूचना सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यालयमा दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा उल्लेख भएको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा त्यस्तो कारबाही गर्नु पर्दा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयको अधिकृतले गर्नु पर्नेछ ।

१८. प्रारम्भिक कारबाही : (१) दफा १७ बमोजिमको प्रारम्भिक कारबाही गर्ने अधिकारीले जग्गा प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा प्रारम्भिक कारबाही हुन लागेको कुरा सरोकारवालाको जानकारीको लागि राष्ट्रियस्तरका दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी देहायको कार्यालय तथा स्थानमा एक एक प्रति सूचना टाँस गर्नु पर्नेछ,-

(क) सर्वसाधारणले देख्नसक्ने गरी आयोजना प्रभावित क्षेत्र वा त्यसको आसपासमा रहेको सार्वजनिक ठाउँमा,

- (ख) सम्बन्धित स्थानीय तहले सम्बन्धित वडा कार्यालयमा,
- (ग) उपलब्ध भएसम्म नजिकको कुनै सरकारी कार्यालय वा त्यस्तो कार्यालय नभएमा सहकारी कार्यालयमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सूचना प्रारम्भिक कारवाही गर्ने अधिकारीले निजको कार्यालयको वेभसाइटमा पनि राख्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम सार्वजनिक गरिएको सूचनाको जानकारी सम्बन्धित स्थानीय तहलाई पनि दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम सूचना टाँस भएको मितिले सात दिनपछि प्रारम्भिक कारवाही गर्ने अधिकारीले देहायको कुनै काम कारवाहीको लागि आवश्यक संख्यामा कर्मचारी वा कामदार लिई सम्बन्धित जग्गा वा घर कम्पाउण्डभित्र प्रवेश गर्न सक्नेछ,-

- (क) त्यस्तो जग्गाको नाप नक्सा लिने, सर्भे गर्ने वा जग्गाको क्षेत्रफल यकिन गर्ने,
- (ख) प्राप्त गर्न आवश्यक जग्गा छुट्याउन, साँध, किल्ला खडा गर्न वा अरु कुनै प्रकारले निशाना लगाउने,
- (ग) जग्गामा रहेका घर, मतान, गोठ, टहरा, बगैँचा, रुख, बाँस, फुलबारी आदिको विवरण तयार गर्ने,
- (घ) खण्ड (क) वा (ख) सम्बन्धी कुनै कारवाहीको लागि आवश्यक पर्ने कुनै उपकरण जडान गर्ने वा खडा गर्ने ।

(५) उपदफा (२) को खण्ड (क), (ख), (ग) वा (घ) बमोजिमको कुनै कारवाही गर्दा त्यस्तो जग्गामा लगाएको कुनै वाली वा नहुर्केको रुख काट्न वा उखेल्न परेमा वा कुनै छेकवार वा पर्खाल हटाउनु वा भत्काउनु परेमा सम्भव भएसम्म सम्बन्धित जग्गाधनी र निज उपलब्ध नभएमा सरोकारवाला व्यक्तिको अनुमति लिई र अनुमति लिन सम्भव नभएमा वा निजले अनुमति नदिएमा स्थानीय जन प्रतिनिधि र सो पनि सम्भव हुन नसके कम्तिमा दुई जना स्थानीय स्तरका व्यक्ति प्रतिनिधिको रूपमा उपस्थिति भएको व्यहोरा अभिलेख गरी प्रारम्भिक कारवाही चलाउने अधिकारीले त्यस्तो खण्ड बमोजिमको कुनै काम, कारवाही गर्न सक्नेछ ।

१९. प्रारम्भिक कारवाहीवाट भएको नोक्सानी वापत क्षतिपूर्ति दिने : (१) दफा १८ बमोजिम भए वा गरेको कुनै काम, कारवाहीवाट सरोकारवालालाई कुनै किसिमको हानी नोक्सानी भएमा त्यस वापत आयोजना कार्यालयले सम्बन्धित जग्गाधनीलाई यथाशिघ्र क्षतिपूर्ति वितरण गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम वितरण भएको क्षतिपूर्ति रकममा चित्त नबुझेमा सरोकारवालाले जानकारी पाएको मितिले सात दिनभित्र सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष उजुर गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम उजुरी परेकोमा उजूर परेको मितिले सात दिनभित्र प्रमुख जिल्ला अधिकारीले त्यस वापतको क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नु पर्नेछ र त्यसरी क्षतिपूर्ति निर्धारण

भएकोमा प्रारम्भिक कारवाहीबाट भएको हानि नोक्सानीको हकमा अन्तिम रूपमा क्षतिपूर्ति निर्धारण भएको मानिनेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम प्राप्त गरेको क्षतिपूर्ति रकम दफा ४८ बमोजिम प्राप्त हुने क्षतिपूर्ति रकममा गणना गरिने छैन ।

२०. **रोक्का राख्नु पर्ने** : (१) दफा १८ बमोजिमको सूचना प्रकाशन वा टाँस भएपछि प्रारम्भिक कारवाही चलाउने अधिकारीले तीन दिनभित्र त्यस्तो जग्गाको कुनै किसिमले हक हस्तान्तरण हुन नसक्ने वा धितो बन्धक दिन नसक्ने गरी यथास्थितिमा जग्गा रोक्का राख्न सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा अनुरोध गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुरोध भएमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयले अनुरोध भए बमोजिम सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा लेखि पठाउनु पर्नेछ र त्यसरी लेखि आएमा त्यस्तो कार्यालयले लेखी आए बमोजिम त्यस्तो जग्गाको हक हस्तान्तरण वा धितो बन्धक सम्बन्धी रजिष्ट्रेशन पारित रोक्का राख्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कानून बमोजिम अंशियारहरु बीच अंशवण्डा गर्न वा त्यस्तो जग्गाको कित्ताकाट नहुने गरी समुच्चा कुनै कित्ता दान बकस गर्न वा जग्गाधनी र मोहीबीच बाँडफाँड गर्न बाधा पर्ने छैन ।

२१. **प्रतिवेदन दिनुपर्ने** : (१) प्रारम्भिक कारवाही चलाउने अधिकारीले प्रारम्भिक कारवाही चलाएको एक महिनाभित्र त्यस्तो कारवाही पूरा गरी त्यस्तो जग्गा प्राप्त गर्न उपयुक्त छ वा छैन यकीन गरी प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रतिवेदनबाट त्यस्तो जग्गा प्राप्त गर्न आर्थिक, प्राविधिक वा वातावरणीय दृष्टिकोणबाट उपयुक्त नदेखिएमा त्यस्तो जग्गाको रोक्का फुकुवा गरी त्यस सम्बन्धी अन्य आवश्यक विवरण सहित यथाशिघ्र जिल्ला प्रशासन कार्यालय मार्फत मन्त्रालय समक्ष प्रतिवेदन पठाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ५

वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्ति

२२. **वार्ताद्वारा जग्गा लिन सकिने** : (१) देहायको अवस्थामा आयोजनाको लागि सम्बन्धित जग्गाधनीसँग प्रत्यक्ष वार्ता गरी त्यस्तो वार्ताद्वारा जग्गा लिन सकिने छ :-

- (क) नेपाल सरकारले वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्न प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत सम्बन्धित आयोजना कार्यालयलाई निर्देशन दिएमा,
- (ख) सम्बन्धित स्थानीय तहले वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्न सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत नेपाल सरकारलाई अनुरोध गरी निवेदन दिएमा,
- (ग) सम्बन्धित आयोजना कार्यालयले वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्न सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत नेपाल सरकार समक्ष निवेदन दिएमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त गरिने जग्गाको मूल्यांकन, क्षतिपूर्ति निर्धारण, पुनर्वास वा पुनर्स्थापना र अन्य विषयको निर्धारण आयोजना कार्यालय र जग्गाधनीबीच भएको वार्ता बमोजिम हुनेछ ।

(३) उपदफा (२) को प्रयोजनका लागि क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्दा आयोजना कार्यालयले आवश्यकता अनुसार दफा ५१ र ५२ को विधि तथा आधारलाई आधार लिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्दा देहायका शर्तहरू पुरा भएको हुनु पर्नेछ :-

- (क) आयोजना प्रभावित परिवार वा निजका प्रतिनिधिलाई दफा २३ बमोजिम सो सम्बन्धमा अग्रिम सूचना दिई प्रत्यक्ष वार्ताका लागि आमन्त्रण गरेको,
- (ख) वार्ता, क्षतिपूर्ति निर्धारण वा सम्झौता प्रक्रिया कसैको डर, त्रास, दबाव वा प्रभाव विना स्वतन्त्र रूपमा र पारदर्शी भएको,
- (ग) उपदफा (२) बमोजिमका विषयमा आयोजना कार्यालय र सम्बन्धित जग्गाधनी बीच सहमति भएको ।

२३. वार्ताको सूचना : (१) दफा २२ बमोजिम वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित आयोजना कार्यालय वा निकायले सम्बन्धित सरोकारवालालाई लिखित वा लिखित अभिलेख रहन सक्ने अन्य माध्यमद्वारा कम्तिमा सात दिनको सूचना दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सूचनामा देहायका विषयहरू उल्लेख गरेको हुनु पर्नेछ :-

- (क) कुन आयोजना वा प्रयोजन वा कार्यको लागि जग्गा प्राप्त गरिने हो सो विषय,
- (ख) जग्गा मात्र प्राप्त गरिने हो वा त्यसमा रहेको घर, पर्खाल आदि संरचना समेत प्राप्त गर्ने हो सो विषय,
- (ग) जग्गा रहेको स्थानीय तहको नाम र वडा नम्बर,
- (घ) नापी भईसकेको जग्गा भए प्राप्त गर्ने जग्गाको कित्ता नम्बर,
- (ङ) नापी भइ नसकेको जग्गा भए जग्गाको चार किल्ला र जग्गाको पहिचान गराउन मद्दत हुने अन्य आवश्यक विवरणहरू,
- (च) प्राप्त गरिने जग्गाको क्षेत्रफल,
- (छ) सम्बन्धित जग्गा धनीको नाम,
- (ज) सो जग्गामा प्रचलित कानून बमोजिमको दर्तावाला मोही भए त्यसको विवरण,
- (झ) अन्य आवश्यक विवरण ।

(३) आयोजना कार्यालय वा सम्बन्धित निकायले उपदफा (२) बमोजिम सूचनाको जानकारी सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा समेत दिनु पर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम दिएको सूचना बमोजिम आयोजना कार्यालय वा सम्बन्धित निकायले तोकेको ठाउँ वा सम्बन्धित वडा कार्यालयमा सम्बन्धित सरोकारवालसँग वार्ता गर्नु पर्नेछ ।

(५) वार्ता सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२४. वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्ने अवधि : (१) यस परिच्छेद बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्दा दफा २३ को उपदफा (१) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएको मितिले सामान्यतया छ महिनाभित्र वार्ता प्रक्रिया पूरा गरि सक्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र जग्गा प्राप्त गर्ने काम पूरा नभएमा वा जग्गा प्राप्त गर्न नसकिएमा परिच्छेद-६ बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

२५. लिखित सम्झौता गर्नुपर्ने : (१) दफा २२ बमोजिम भएको वार्ताबाट जग्गा बिक्री गर्न जग्गाधनी वा सरोकारवाला सहमत भएमा वार्तामा सम्बन्धित व्यक्तिले बिक्री, हक हस्तान्तरण वा अन्य कुनै माध्यमबाट जग्गा सम्बन्धित आयोजना वा निकायलाई दिन र सो वापत लिनु पर्ने प्रतिफलका विषयमा सहमति भएमा सहमतिका बुँदाहरु स्पष्ट उल्लेख गरी लिखित सम्झौता गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सम्झौता भएमा सम्झौता भएको जानकारी सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई दिनु पर्नेछ ।

२६. जग्गा दिए वापत शेयर प्राप्त गर्न सक्ने : (१) स्थानीय स्रोत परिचालन गरी कुनै आयोजना कार्यान्वयन हुने भएमा आयोजना प्रभावित व्यक्ति वा परिवारले चाहेमा त्यस्तो आयोजनाको शेयर लिन सकिने भए जग्गाको मूल्य वापत आंशिक रूपमा शेयर पाउने गरी आयोजना कार्यालय वा आयोजना कार्यान्वयन गर्ने संगठीत संस्थालाई जग्गा दिन लिखित रूपमा सहमत हुन सक्ने छन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सहमति भएमा आयोजना कार्यालय वा त्यस्तो कम्पनीले सहमतिका शर्त बमोजिम आयोजना प्रभावित परिवारका सदस्यलाई अंकित मूल्यमा शेयर वितरण गर्नु पर्नेछ ।

२७. निर्देशन दिन सक्ने : (१) यस परिच्छेद बमोजिम वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्दा नेपाल सरकारले प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत आयोजनालाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित आयोजना कार्यालय वा संगठीत संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

२८. सम्बन्धित निकायको अधिकार स्थापित भएको मानिने : दफा २५ बमोजिम सम्झौता भएमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यस्तो सम्झौताको व्यवस्था बमोजिम त्यस्तो जग्गा माथि सम्बन्धित आयोजना कार्यालय, संगठीत संस्था वा निकायको अधिकार स्थापित भएको मानिनेछ ।

२९. आयोजना वा संगठीतसंस्थाको लागि जग्गा प्राप्त गराईदिन सकिने : (१) दफा २२ को उपदफा (१) बमोजिमको अवस्था नभएमा वा कुनै आयोजना वा संगठीतसंस्थाले आयोजना निर्माण, सञ्चालन वा कार्यान्वयनका यस परिच्छेद बमोजिम वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्न नसकेको वा दफा २४ बमोजिमको अवधिभित्र वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्न कुनै कारणले उपयुक्त नभएको वा सम्भव नभएको मनासिव कारण देखाई परिच्छेद - ६ बमोजिम जग्गा प्राप्त गराई दिन नेपाल सरकार समक्ष अनुरोध गरेमा नेपाल सरकारले सार्वजनिक हितको कामको लागि त्यस्तो आयोजना कार्यालय वा संस्थालाई जग्गा प्राप्त गराई दिने गरी निर्णय गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गा प्राप्तिको लागि अनुरोध गर्ने कार्यालय वा संस्थाले क्षतिपूर्ति, पुनर्स्थापना वा पुनर्वासका विषयहरूमा मञ्जुरीको लिखत गरी नेपाल सरकारलाई नबुझाएसम्म यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्तिको कारवाही चलाइने छैन ।

३०. **जग्गा प्राप्त सम्बन्धी निर्णय गर्न सकिने** : दफा २९ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले परिच्छेद - ५ बमोजिमको कार्यविधि अवलम्बन गर्दा कुनै आयोजना कार्यान्वयन गर्न अनावश्यक ढिला हुन सक्ने देखिएमा त्यस्तो कार्यविधि अवलम्बन नगरी सोभै परिच्छेद - ६ बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्ने गरी निर्णय गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद - ६

जग्गा प्राप्तिको कार्यविधि

३१. **जग्गा प्राप्त गर्न सूचना जारी गर्ने** : (१) दफा २९ बमोजिम प्रारम्भिक कारवाहीको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि दफा २४ को उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गर्न नसकिएमा वा दफा २९ बमोजिम संगठितसंस्था वा आयोजना कार्यालयले जग्गा प्राप्त गरिदिन सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत नेपाल सरकार समक्ष अनुरोध गरेकोमा नेपाल सरकारले दफा ३० बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्ने निर्णय गरेमा पन्ध्र दिनभित्र प्रमुख जिल्ला अधिकारीले प्राप्त गर्नुपर्ने जग्गाको सम्बन्धमा देहायका विवरणहरू उल्लेख गरी सूचना जारी गर्नेछ :-

- (क) कुन आयोजना वा प्रयोजनका लागि जग्गा प्राप्त गरिने हो सोको संक्षिप्त विवरण,
- (ख) स्थायी वा अस्थायी कुन तरीकाबाट जग्गा प्राप्त गर्न खोजिएको हो,
- (ग) जग्गा रहेको जिल्ला, स्थानीय तहको नाम र त्यसको वडा नम्बर,
- (घ) नापी भईसकेको जग्गा भए कित्ता नम्बर,
- (ङ) नापी भै नसकेको भए जग्गा पहिचान गराउन सहायक हुने अन्य आवश्यक विवरण,
- (च) संभावित आयोजना प्रभावित क्षेत्रको जग्गाको क्षेत्रफल र चारकिल्ला,
- (छ) सम्बन्धित जग्गा धनीको नाम,
- (ज) मोही भए सम्बन्धित मोहीको नाम,
- (झ) जग्गा मात्र प्राप्त गरिने हो वा त्यसमा रहेको संरचना वा जडान वस्तु समेत प्राप्त गर्ने हो सो कुरा,
- (ञ) जग्गा प्राप्त गरेको कारणले सरोकारवाला व्यक्तिलाई दिइने क्षतिपूर्ति रकममा वा पुनर्स्थापना वा पुनर्वास मार्फत के उपलब्ध गराउने हो सो कुरा,
- (ट) पुनर्स्थापना वा पुनर्वासको व्यवस्था भएमा क्षतिपूर्ति रकम मात्र प्राप्त गर्ने वा क्षतिपूर्ति रकम नलिई पुनर्वास वा पुनर्स्थापनाको सुविधा प्राप्त गर्ने दोस्रो सम्बन्धमा सरोकारवालाले तोकिए बमोजिम रोज्न सक्ने कुरा,

(ठ) अन्य आवश्यक विवरण ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जारी हुने सूचना राष्ट्रिय स्तरको दैनिक पत्रिकामा प्रकाशन गरी देहायको कार्यालय वा स्थानमा टाँस्नु पर्नेछ :

(क) सर्वसाधारणले देख्न सक्ने गरी संभावित आयोजना प्रभावित क्षेत्र वा त्यसको आसपासमा रहेको कुनै सार्वजनिक स्थान,

(ख) सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय,

(ग) जुन आयोजना वा संगठीतसंस्थाको लागि जग्गा प्राप्त गरिने हो सोही आयोजना वा संगठीतसंस्थाको स्थलगत कार्यालय,

(घ) सम्बन्धित स्थानीय तहको वडा कार्यालय ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको सूचना सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयको वेवसाईटमा पनि प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम जारी हुने सूचनामा सरोकारवाला व्यक्तिको जानकारीको लागि सरोकारवाला व्यक्तिले क्षतिपूर्तिमा दावी गर्न नागरिकताको प्रमाणपत्र, जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूजा, आफ्नो हकदैया वा भोगचलन सम्बन्धी अन्य कुनै निस्सा प्रमाण सहित निवेदन गर्नको लागि कम्तिमा एक्काइस दिनको अवधि दिनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको सूचनामा सरोकारवाला व्यक्तिले त्यस्तो जग्गामा लगाएको वाली वा रुख काट्न तथा त्यसमा रहेका घर, पर्खाल आदि संरचना भत्काई लैजान पाउने भए त्यस्तो वाली संकलन गर्न, रुख काटन वा घर, पर्खाल, आदि संरचना भत्काई लैजान पाउने अवधि समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

३२. जग्गामा प्रवेश गर्ने र नियन्त्रणमा लिने अधिकार : (१) दफा ३१ को उपदफा (४) बमोजिमको अवधि समाप्त भएपछि जुनसुकै वखत सम्बन्धित आयोजना, कार्यालय वा निकायले त्यस्तो जग्गामा प्रवेश गर्न र जग्गा प्राप्तिसँग सम्बन्धित अन्य आवश्यक कार्य गरी त्यस्तो जग्गा उपयोगमा ल्याउन सक्नेछ र त्यसरी उपयोगमा ल्याएपछि त्यस्तो जग्गा नियन्त्रणमा लिएको मानिनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै जग्गामा घर भएमा सम्बन्धित घर धनीको सोही घरमा वासस्थान रहेछ वा त्यस्तो जग्गामा कुनै व्यवसाय वा कारोवार सञ्चालन गरिरहेको रहेछ भने त्यस्तो वासस्थान वा व्यवसाय वा कारोवार अन्यत्र सार्नको निमित्त निर्धारित क्षतिपूर्तिको रकमको पचास प्रतिशत रकम नदिई त्यस्तो घर जग्गामा प्रवेश गरी आयोजनाको प्रयोजनका लागि त्यस्तो जग्गामा कुनै काम गर्न वा त्यसलाई प्रयोगमा ल्याउन सकिने छैन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम जग्गामा प्रवेश गरेको र नियन्त्रणमा लिएको सूचना यथाशिघ्र सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ ।

३३. जग्गाको भोगाधिकार सार्ने : (१) दफा ३२ बमोजिम कुनै जग्गा नियन्त्रणमा लिएकोमा त्यसरी नियन्त्रणमा लिएपछि त्यस्तो जग्गाको भोगाधिकार नेपाल सरकारको लागि प्राप्त गरिएको भए नेपाल सरकारमा, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको लागि प्राप्त गरिएको भए सम्बन्धित प्रदेश

सरकार वा स्थानीय तहको नाममा र कुनै आयोजना वा संगठीत संस्थाको लागि जग्गा प्राप्त गरिएको भए त्यस्तो आयोजना कार्यालय वा संगठीत संस्थामा स्वतः हस्तान्तरण भएको मानिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गाको भोगाधिकार नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह वा सम्बन्धित आयोजना कार्यालय वा संस्थामा हस्तान्तरण भएपछि, नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह वा सम्बन्धित संस्थाको स्वीकृति विना कसैले कुनै प्रकारको घर, टहरा, पर्खाल वा कुनै संरचना बनाउन वा त्यस्तो जग्गा आवाद गर्न वा वाली लगाउने सक्ने छैन ।

(३) उपदफा (२) प्रतिकूल हुने गरी कसैले घर, टहरा, पर्खाल वा कुनै संरचना बनाएमा वा जग्गा आवाद गरेमा वा वाली लगाएमा त्यसरी बनाएको घर, टहरा, पर्खाल, संरचना वा त्यस्तो जग्गामा लगाएका वालीको कुनै क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने छैन ।

तर स्वीकृति प्राप्त गरी लगाइएको वाली, फलफूल, तरकारी संकलन गर्न वा घर, टहरा, पर्खाल वा संरचना सम्बन्धित जग्गाधनीले प्रयोग गर्न बाधा पर्ने छैन ।

(४) उदफा (१) बमोजिम भोगाधिकार हस्तान्तरण भएको जग्गाको यस ऐन बमोजिम पूरा क्षतिपूर्ति प्रदान गरेपछि, त्यस्तो जग्गामा सम्बन्धित जग्गाधनीको स्वामीत्वतथा हक स्वतः हस्तान्तरण भएको मानिनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम स्वामीत्व तथा हक हस्तान्तरण भएको जग्गाको संरक्षण गर्नु सम्बन्धित आयोजना कार्यालयको कर्तव्य हुनेछ ।

(६) उपदफा (४) बमोजिमको जग्गा कब्जा गर्ने, खिचोला गर्ने वा अनधिकृत रूपमा भोग चलन गर्ने काम दण्डनीय हुनेछ ।

३४. नामसारी तथा लगत कट्टा गर्ने : (१) दफा ३३ बमोजिम नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह आयोजना, सरकारी निकाय वा सम्बन्धित संगठीत संस्थाको स्वामीत्वमा आएका जग्गा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको लागि प्राप्त गरिएको भए मालपोतको लगत कट्टा गरी सम्बन्धित सरकारको नाममा नामसारी गर्न र आयोजना वा संगठीतसंस्थाका लागि प्राप्त गरिएकोमा त्यस्तो आयोजना कार्यान्वयन वा संगठीतसंस्थाका नाममा नामसारी र दाखिल खारेज गर्न जग्गा नियन्त्रणमा लिएको पन्ध्र दिनभित्र सम्बन्धित निकाय वा आयोजना कार्यालयले त्यस्ता जग्गाको दर्ताको विवरण सम्बन्धित मालपोत कार्यालयलाई लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लेखि आएकोमा त्यस्तो कार्यालयले सो बमोजिमका नामसारी दाखिल खारेज र लगत कट्टा यथाशिघ्र गरी त्यसको जानकारी सम्बन्धित निकाय, आयोजना कार्यालय वा संगठीत संस्था र साविक जग्गावालालाई दिनु पर्नेछ ।

(३) सम्बन्धित मालपोत कार्यालयले तोकिएको मितिभित्र लगत कट्टा नगरेमा लगत कट्टा गर्ने जिम्मेवारी भएको सम्बन्धित कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही गर्न आयोजना कार्यालयले अख्तियारवालालाई लेखि पठाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको लगत कट्टा गर्न वा नामसारी गर्ने कार्य जुनसुकै मितिमा सम्पन्न भए तापनि त्यस्तो जग्गाको स्वामीत्वहस्तान्तरण भएको मितिदेखि नै त्यस्तो जग्गाको लगत कट्टा भएको वा नामसारी भएको मानिनेछ ।

३५. **हस्तान्तरण हुनुभन्दा अधिको अवस्थालाई असर नपार्ने** : (१) यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, आयोजना कार्यालय वा संगठितसंस्थाका नाममा कुनै जग्गाको हस्तान्तरण हुनुभन्दा अघिल्लो दिनसम्म साविक जग्गा धनीले त्यस्तो जग्गामा प्रचलित कानून बमोजिम मालपोत तथा कर वापत कुनै रकम भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको भए त्यसरी जग्गाको स्वामीत्वहस्तान्तरण भएको कारणले मात्र साविक जग्गा धनीको दायित्व छूट भएको मानिने छैन र निजबाट बाँकी रहेको रकम असूल उपर गर्न वा त्यस सम्बन्धी कारबाही चलाउन बाधा पुर्‍याएको मानिने छैन ।

(२) यस ऐन बमोजिम प्राप्त गरिएका जग्गाको क्षतिपूर्ति वितरण गर्दा सरोकारवाला व्यक्तिबाट कानून बमोजिम मालपोत, कर वा अन्य कुनै सरकारी रकम असूल गर्न बाँकी रहेछ भने सम्बन्धित अधिकारीले त्यसरी असूल गर्न बाँकी रहेको रकम क्षतिपूर्तिबाट कट्टा गर्न निवेदन गर्न सक्नेछ र त्यसरी निवेदन गरेमा त्यस्तो रकमबाट कट्टा गर्न सकिनेछ ।

(३) मोहीयानी लागेको कुनै जग्गा प्राप्त गरिएकोमा साविक जग्गावालाले तत्कालिन मोहीवाट त्यसरी जग्गा प्राप्त गर्नुभन्दा अधिका बक्यौता कूत असूल गर्ने कारबाही चलाउन यस ऐनले बाधा पुर्‍याएको मानिने छैन ।

३६. **जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने विशेष अधिकार** : (१) कुनै नदी वा खोलाले एक्कासी आफ्नो प्रवाहको धार परिवर्तन गरेको वा बाढी, पहिरो, भूकम्प वा ज्वालामुखी जस्ता विपद् परेको अन्य त्यस्तै कुनै असाधारण अवस्था उत्पन्न भएको कारणले यातायात, संचारका साधन वा विद्युत प्रसारणलाई तत्काल सञ्चालन गर्न, धनजनको व्यापक क्षति हुनबाट रोक्न कुनै सार्वजनिक सम्पतिको संरक्षण गर्न नेपाल सरकारले तत्काल कुनै जग्गा प्राप्त गर्नु परेमा यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले यस ऐन बमोजिम निर्धारण हुने क्षतिपूर्ति दिई त्यस्तो जग्गा प्राप्त गर्नको लागि आवश्यक कारबाही चलाउन सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई आदेश दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आदेश दिएकोमा सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीले उपदफा (१) बमोजिमका कार्यको लागि प्राप्त गर्नुपर्ने जग्गाका सम्बन्धमा दफा ३१ मा उल्लिखित विषयमध्ये उपलब्ध भएसम्मका विवरणहरु खुलाई सरोकारवाला व्यक्तिको जानकारीका लागि सूचना जारी गर्नेछ र त्यस्तो सूचना जारी गर्दा सरोकारवाला व्यक्तिले शिघ्र जानकारी पाउन सक्ने गरी निजले उपयुक्त ठहर्‍याएको तरिकाबाट जारी गर्न सकिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको सूचना जारी भएकोमा जुनसुकै वखत प्रमुख जिल्ला अधिकारीले त्यस्तो जग्गा नियन्त्रणमा लिई प्रयोग गर्न वा गराउन सक्नेछ, र त्यसरी प्रयोगमा लिएकोमा यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकारले त्यस्तो जग्गा प्राप्त गरेको मानिनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम जग्गा प्राप्त भएमा त्यस्तो जग्गामा नेपाल सरकारको स्वामीत्वस्वतः कायम हुनेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्दा त्यस्तो जग्गाको अतिरिक्त जग्गामा लागेको बाली, फलफूल तथा रुख र त्यसमा बनेका घर, पर्खाल, आदि संरचना समेत प्राप्त गर्नुपर्ने भएमा त्यस वापत समेत सम्बन्धित सरोकारवाला व्यक्तिले यस ऐन बमोजिम निर्धारण हुने क्षतिपूर्ति रकम पाउनेछ ।

(६) उपदफा (९) वा (५) बमोजिमको क्षतिपूर्ति रकममा चित्त नवुभने व्यक्तिले क्षतिपूर्ति निर्धारण भएको सूचना जारी भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयमा निवेदन गर्न सक्नेछ ।

(७) उपदफा (७) बमोजिमको निवेदन बमोजिम नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

(८) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (९) बमोजिमको विपद् वा असाधारण परिस्थिति अन्त्य वा त्यसको समाधान भई त्यस्तो जग्गाको उपयोग सार्वजनिक हितको लागि आवश्यक नभएमा नेपाल सरकारले त्यस्तो जग्गा सम्बन्धित जग्गाधनीलाई फिर्ता गर्न सक्नेछ ।

तर त्यसरी जग्गा प्राप्त गरी उपयोग गरेको कारणबाट पर्न गएको हानी नोक्सानी वापत नेपाल सरकारले क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

३७. जग्गाधनीको मञ्जुरी भएमा रीत पुगेको मानिने : नेपाल सरकारले सम्बन्धित जग्गाधनीको मन्जुरीले कुनै जग्गा सार्वजनिक हितको कुनै कार्यमा लगाई सकेकोमा त्यस्तो जग्गा यस ऐन बमोजिमको कार्यविधि अवलम्बन नगरी प्राप्त गरिएको भए तापनि सम्बन्धित जग्गाधनी, मोही वा सरोकारवाला अन्य कुनै व्यक्तिले आपत्ति गरेको अवस्थामा बाहेक त्यस्तो जग्गाको क्षतिपूर्ति रकम यस ऐन बमोजिम वितरण गर्नु पर्नेछ र त्यसरी क्षतिपूर्ति वितरण गरिएपछि त्यस्तो जग्गा यस ऐन बमोजिम नै प्राप्त गरिएको मानिनेछ ।

३८. उपयोग नहुने जग्गा पनि प्राप्त गर्ने : यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्दा जग्गाको केही भाग मात्र प्राप्त गर्न लागेकोमा बाँकी रहेको जग्गामा कानून बमोजिम घर निर्माण गर्न वा कित्ताकाट गर्न नसकिने भएमा बाँकी रहेको सम्पूर्ण जग्गा प्राप्त गर्ने गरी कारवाही हुन सम्बन्धित जग्गाधनीले सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा क्षतिपूर्ति वितरण हुनु अघि निवेदन दिन सक्नेछ र निवेदन व्यहोरा मनासिव देखिएमा बाँकी रहेको त्यस्तो जग्गा समेत प्राप्त गर्ने गरी कारवाही चलाउनु पर्नेछ र त्यस्तो जग्गाको समेत क्षतिपूर्ति वितरण गर्नु पर्नेछ ।

३९. नेपाल सरकारले जग्गा प्राप्त नगर्न निर्णय गर्न सक्ने : यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्ने गरी कारवाही चलाएकोमा कुनै कारणवस जग्गा प्राप्त गर्न वाञ्छनीय वा आवश्यक नभएमा नेपाल सरकारले कुनै पनि बखत जग्गा प्राप्त नगर्ने गरी निर्णय गर्न सक्नेछ र त्यसरी निर्णय भएकोमा सरोकारवाला व्यक्तिको जानकारीका लागि प्रमुख जिल्ला अधिकारीले दफा ३९ को उपदफा (२) बमोजिम सूचना टाँस्नु पर्नेछ ।

४०. **क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने** : दफा ३९ बमोजिम नेपाल सरकारले जग्गा प्राप्त नगर्ने निर्णय गरेको भए तापनि दफा १८ बमोजिम प्रारम्भिक कारवाही गर्दा भईसकेको हानि-नोक्सानी वापत प्रारम्भिक कारवाही चलाउने अधिकारीले क्षतिपूर्ति दिई नसकेको भए यस ऐन बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गरी वितरण गर्नु पर्नेछ ।
४१. **मालसामान नियन्त्रणमा लिने** : (१) यस ऐन बमोजिम कुनै जग्गामा लगाएका वाली, रूख, फलफूल तथा त्यसमा बनेका घर, पर्खाल आदि संरचना उठाई लैजान पाउनेमा सम्बन्धित जग्गा धनी वा सरोकारवाला व्यक्तिले तोकिएको अवधिभित्र त्यस्तो संरचना, वाली, मालवस्तु आदि संकलन गरी वा उठाई लैजान इन्कार गरेमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले त्यस्तो वाली, रूख, फलफूल, मालवस्तु आफ्नो नियन्त्रणमा लिन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम नियन्त्रणमा लिएका मालवस्तु मध्ये यथाशिघ्र व्यवस्थापन नगरेमा सद्दने, गल्ने, कुहने वा मूल्य घट्ने वस्तु भए विक्री हुन सक्ने भए यथाशिघ्र विक्री गरी त्यसबाट प्राप्त रकम सम्बन्धित जग्गाधनीको नाममा जिल्ला प्रशासन कार्यालयको धरौटी खातामा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम मालवस्तु बाहेक अन्य वस्तु सम्बन्धित आयोजना कार्यालय वा वडा कार्यालयको जिम्मा राख्नु पर्नेछ ।
- (४) उपदफा (२) बमोजिम रकम वा उपदफा (३) बमोजिमका मालवस्तु सम्बन्धित जग्गाधनी वा सरोकारवालाले दफा ६५ बमोजिम क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्दाका बखत वा पाँचवर्षभित्र जुनसुकै बखत फिर्ता लिन सक्नेछ ।
- (५) उपदफा (४) बमोजिमको अवधि व्यतित भएपछि सम्बन्धित जग्गाधनी वा सरोकारवालाको कुनै दावी लाग्ने छैन ।
४२. **स्वीकृति नलिई बनाईएका संरचना वा लगाएका वाली जफत हुने** : (१) यस ऐन बमोजिम प्राप्त गरेका जग्गाको दफा ३३ बमोजिम भोगाधिकार आयोजना कार्यालय वा सम्बन्धित निकायमा हस्तान्तरण भएपछि सम्बन्धित आयोजना कार्यालय वा निकायको लिखित स्वीकृति प्राप्त नगरी कसैले कुनै प्रकारको घर, टहरा, पर्खाल वा कुनै संरचना बनाउन वा त्यस्तो जग्गा कुनै किसिमको आवाद गर्न वा वाली लगाउन सकिने छैन ।
- (२) उपदफा (१) को प्रतिकूल हुने गरी कसैले घर, टहरा, पर्खाल वा कुनै संरचना बनाएमा वा जग्गा आवाद गरेमा वा वाली लगाएमा त्यसरी बनाएका घर, टहरा, पर्खाल, संरचना वा लगाएका वाली कुनै क्षतिपूर्ति नदिई सम्बन्धित आयोजना कार्यालय वा निकायले हटाउन वा खालि गर्न सक्नेछ ।
४३. **जग्गा प्रयोग गरिसक्नुपर्ने अवधि** : (१) यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको प्रयोजनका लागि प्राप्त गरिएको जग्गा जुन आयोजना वा प्रयोजनको लागि प्राप्त गरिएको हो त्यस्तो आयोजना वा प्रयोजन पूरा गरिसक्नु पर्ने मितिले दुई वर्ष भित्र कार्यान्वयनमा ल्याई प्रयोग गरी सक्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै आयोजना वा संगठीतसंस्थाको लागि यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्त गरिएकोमा आयोजना कार्यान्वयन गरि सक्नुपर्ने अवधि वा त्यस्तो जग्गा प्राप्त गरिएको मितिले सात वर्षमध्ये जुन बढी हुन्छ त्यस्तो अवधि भित्र कार्यान्वयनमा ल्याई प्रयोग गरी सक्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र प्रयोग गर्न नसकिएको वा आवश्यक नभएको जग्गा फिर्ता गर्न नेपाल सरकारले सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत तोकिए बमोजिम सम्बन्धित स्थानीय तहमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको सूचना प्रकाशन भएमा सम्बन्धित जग्गाधनीले त्यस्तो जग्गा फिर्ता लिन चाहेमा फिर्ता लिन सक्नेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम जग्गा फिर्ता लिन चाहने व्यक्तिले तोकिए बमोजिम सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय मार्फत नेपाल सरकार समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम निवेदन गरेकोमा नेपाल सरकारले सम्बन्धित जग्गा धनीलाई फिर्ता गर्ने निर्णय गरेमा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मूल्यमा फिर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (५) वा (६) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायको अवस्थामा नेपाल सरकारले जग्गा फिर्ता गर्ने गरी निर्णय गर्ने छैन :-

(क) उपदफा (५) बमोजिम निवेदन नपरेमा,

(ख) जग्गा प्राप्त गर्दा दिएको क्षतिपूर्ति बापत लिएको रकम साविक जग्गावालाले फिर्ता नबुझाएमा,

(ग) सार्वजनिक व्यवस्था (पब्लिक अर्डर) वा राष्ट्रिय सुरक्षाको कारणले त्यस्तो जग्गा फिर्ता गर्न उपयुक्त नदेखिएमा ।

(८) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (२) बमोजिमको अवधि भित्र प्रयोग नभएको जग्गा फिर्ता लिन सम्बन्धित जग्गाधनीले तोकिए बमोजिम सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ र त्यस्तो निवेदनको व्यहोरा मनासिव देखिएमा सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीले उपदफा (६) बमोजिमको रकम भुक्तानी गरेको अवस्थामा त्यस्तो जग्गा सम्बन्धित जग्गाधनीलाई फिर्ता गर्न आदेश दिन सक्नेछ ।

४४. **अर्को आयोजना वा प्रयोजनको लागि जग्गा प्रयोग हुन नसक्ने** : (१) यस ऐन बमोजिम कुनै आयोजना वा प्रयोजनको लागि प्राप्त गरिएको जग्गा जुन आयोजना वा प्रयोजनका लागि प्राप्त गरिएको हो सोही आयोजना वा प्रयोजनको लागि प्रयोग नगरेमा वा प्रयोग हुन नसकेमा वा त्यस्तो आयोजना कार्यालय वा संगठीत संस्थाले नियत बस प्रयोग नगरेमा वा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति विना अर्को आयोजना वा प्रयोजनका लागि प्रयोग गरेमा वा अन्य कसैलाई हक हस्तान्तरण गरेमा त्यस्तो जग्गा नेपाल सरकारले जफत गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जफत भएका जग्गाको क्षतिपूर्ति दावी गर्न सकिने छैन ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित आयोजना कार्यालयले अर्को आयोजना कार्यान्वयन गर्न वा आयोजनाको विस्तार गर्न बाधा पर्ने छैन ।

४५. फिर्ता नभएका जग्गा विक्री गर्न सकिने : (१) दफा ४३ को उपदफा (३) बमोजिम फिर्ता गरिने जग्गा साविक जग्गावालाले फिर्ता लिन नचाहेमा वा निज फेला नपरेमा अरु कसैलाई विक्री गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गा विक्री गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम लिलाम विक्री गर्नु पर्नेछ ।

४६. विद्युत मार्गको अधिकार: (१) कुनै आयोजना कार्यान्वयन गर्दा विद्युत प्रसारण गर्नुपर्ने भएमा त्यस्तो आयोजनालाई सरकारी, सार्वजनिक, गुठी, सामुदायिक वा कुनै पनि व्यक्तिको जग्गाबाट विद्युत प्रसारण लाइन विस्तार गर्ने विद्युत मार्गको अधिकार (राइट अफ इलेक्ट्रिसिटी वे) हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अधिकार प्रयोग गर्दा आयोजना कार्यालयले संभव भएसम्म सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक जग्गाबाट विद्युत प्रसारण लाइन विस्तार गर्ने गरी आयोजनाको डिजायन तथा कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अधिकार प्रयोग गर्दा उपदफा (२) बमोजिमको जग्गाबाट विद्युत प्रसारण लाइन विस्तार गर्न आर्थिक, वातावरणीय वा भौगर्भिक कारणबाट संभव नभई कुनै गुठी वा कुनै व्यक्तिको जग्गाबाट नै विस्तार गर्नु पर्ने बाध्यता भएमा संभव भएसम्म कानून बमोजिम घर, घडेरी वा शहरी विकासमा प्रयोग हुन नसक्ने वा बाली, वन, फलफूल, उत्पादन गर्न वा पशुचरणमा प्रयोग हुने जग्गाबाट विद्युत प्रसारण लाइन विस्तार गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१), (२) र (३) बमोजिम विद्युत प्रसारण लाइन प्रसारण विस्तार गर्दा प्रयोग भएको, तानिएको, जडान गरिएको विद्युतीय खम्बा वा तारबाट सम्बन्धित जग्गा धनीलाई त्यस्तो जग्गामा कुनै किसिमको बाली लगाउन, मानव वा पशुको अवागमन गर्न वा कुनै यान्त्रिक वा सवारी साधन चलाउन, बाली लगाउन, त्यसको हेरचाह गर्न र त्यसबाट प्राप्त प्रतिफल संकलन गर्न बाधा नपुग्ने गरी आयोजना कार्यालयले आवश्यक पर्याप्त सुरक्षाका उपायहरूको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(५) आयोजना कार्यालयले उपदफा (३) बमोजिम विद्युत प्रसारण लाइन विस्तार गरेकोमा त्यस प्रयोजनका लागि राखेको वा उठाइएको खम्बा वा टावरको लागि प्रयोग भएको जग्गा बाहेक अन्य जग्गा प्राप्त गर्नु पर्ने छैन ।

(६) आयोजना कार्यालयले त्यस्तो जग्गामा विद्युत मार्गको अधिकार प्रयोग गरे वापत तोकिए बमोजिम एकमुष्ट क्षतिपूर्ति वा विद्युत प्रसारण प्रारम्भ भएपछि तोकिए बमोजिमको अवधिका लागि प्रत्येक वर्ष तोकिए बमोजिमको रोयल्टी प्राप्त गर्ने अधिकार सम्बन्धित जग्गा धनीलाई हुनेछ ।

(७) आयोजना कार्यालयले यस दफा बमोजिम विद्युत मार्गको अधिकार प्रयोग गरेको कारणले मात्र त्यस्तो जग्गामा रहेको सम्बन्धित जग्गा धनीको हक, भोग र स्वामीत्वमा कुनै असर पर्ने छैन र त्यस्तो जग्गा धितो, बन्धक दिन वा कुनै किसिमले विक्री गर्न, अंशवण्डा गर्न, सट्टापट्टा गर्न वा त्यसको कुनै किसिमको हक हस्तान्तरण गर्न बाधा पर्ने छैन ।

तर त्यसरी धितो बन्धक दिएको वा हक हस्तान्तरण गरेको कारणले आयोजना कार्यालयको यस दफा बमोजिमको अधिकारमा असर पर्ने छैन ।

परिच्छेद- ७

क्षतिपूर्ति तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण र वितरण

४७. क्षतिपूर्ति विना जग्गा प्राप्त गर्न नहुने : (१) यस ऐन बमोजिम निर्धारण हुने क्षतिपूर्ति सम्बन्धित जग्गाधनी वा सरोकारवालालाई वितरण नहुने गरी कसैको जग्गा प्राप्त गर्न सकिने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले स्वेच्छाले कुनै आयोजना, कार्यक्रम वा निकायलाई कुनै प्रयोजनका जग्गा वकस, उपहार वा सामाजिक कार्य वा त्याग स्वरूप जग्गा दिएको वा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा प्रयोग गरेकोमा क्षतिपूर्ति दिन आवश्यक हुने छैन ।

४८. क्षतिपूर्ति व्यहोर्नु पर्ने : (१) यस ऐन बमोजिम प्राप्त गरिने जग्गाको देहाय बमोजिमको रकम सम्बन्धित आयोजना कार्यालय, संगठीत संस्था वा निकायले व्यहोर्नु पर्नेछ :-

- (क) परिच्छेद - ४ बमोजिम प्रारम्भिक कारवाही गर्दा वा प्रारम्भिक कारवाहीबाट भएको हानि नोक्सानी वापतको क्षतिपूर्ति,
- (ख) परिच्छेद - ६ बमोजिम जग्गा प्राप्त गरेको कारणले सम्बन्धित जग्गाधनी वा सरोकारवालालाई दिनु पर्ने क्षतिपूर्ति,
- (ग) जग्गा प्राप्त गरेको कारणबाट विस्थापित परिवारलाई पुनर्वास वा पुनर्स्थापना गर्ने योजना भए त्यस्तो योजना कार्यान्वयन गर्दा लाग्ने रकम ।

(२) आयोजना वा संगठीत संस्था बाहेक नेपाल सरकार, सम्बन्धित प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको प्रयोजनका लागि जग्गा प्राप्त गरिएको भए उपदफा (१) बमोजिमको रकम नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

४९. क्षतिपूर्ति मनासिव र न्यायोचित हुनुपर्ने : (१) जग्गा प्राप्त गर्दा जग्गाधनी वा सरोकारवालालाई दिइने क्षतिपूर्ति मनासिव, स्वच्छ र न्यायोचित हुनु पर्नेछ ।

(२) दफा ५० बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गरी दफा ३२ बमोजिम जग्गा नियन्त्रणमा लिनु भन्दा अघि नै सम्बन्धित जग्गाधनी वा सरोकारवालालाई क्षतिपूर्तिको व्यवस्था भएमा वा परिच्छेद - ८ बमोजिम पुनर्स्थापना वा पुनर्वास योजना कार्यान्वयन गरिएमा स्वच्छ, मनासिव र न्यायोचित क्षतिपूर्ति दिइएको मानिनेछ ।

(३) उपदफा (२) को प्रयोजनका लागि एकपटक त्यस्तो जग्गा सार्वजनिक प्रयोजनका लागि प्रयोग भएकोमा सम्बन्धित जग्गाधनीले समर्पण गरेको मानिनेछ र त्यसरी समर्पण गरेकोमा जग्गा दिन मन्जुरी नभएको वा क्षतिपूर्ति नपाएको भनी निज वा निजको हकवालाको कुनै किसिमको दावी लाग्न सक्ने छैन ।

५०. **क्षतिपूर्ति निर्धारण समिति** : (१) जग्गा प्राप्त गर्दा त्यस बापत दिइने क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण गर्न देहाय बमोजिमको एक क्षतिपूर्ति निर्धारण समिति गठन हुनेछ :

(क)	सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी	- अध्यक्ष
(ख)	जिल्ला समन्वय समितिको प्रमुख वा निजले तोकेको समितिको सदस्य	- सदस्य
(ग)	सम्बन्धित नगरपालिकाको प्रमुख वा निजले तोकेको सदस्य वा गाउँपालिकाको अध्यक्ष वा निजले तोकेको सदस्य	- सदस्य
(घ)	सम्बन्धित प्रमुख मालपोत अधिकृत वा मालपोत अधिकृत	- सदस्य
(ङ)	आयोजना प्रमुख	- सदस्य

(२) सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीले तोकेको जिल्ला प्रशासन कार्यालयको अधिकृत स्तरको कर्मचारीले उपदफा (१) बमोजिमको समितिको सचिवको हैसियतमा कार्य सम्पादन गर्नेछ ।

(३) कुनै आयोजनाको लागि जग्गा प्राप्त गरिएको भए सम्बन्धित आयोजना कार्यालयको परिसरमा र अन्य अवस्थामा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा उपदफा (१) बमोजिमको समितिको सचिवालय रहनेछ, र त्यस प्रयोजनका लागि आयोजना कार्यालयले आवश्यक प्रवन्ध गर्नु पर्नेछ ।

(४) अध्यक्ष सहित कम्तिमा तीन जना सदस्य उपस्थित भएमा समितिको बैठकको गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।

(५) समितिले सम्भव भएसम्म सर्वसम्मतको आधारमा निर्णय गर्नेछ, र सर्वसम्मत कायम हुन नसकेमा बहुमतको निर्णय मान्य हुनेछ ।

(६) समितिले क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण गर्नु अघि क्षतिपूर्तिको आधार, जग्गाको वर्गीकरण, मूल्यांकन पद्धति तय गरी पारदर्शिता सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ ।

(७) क्षतिपूर्ति समितिले आवश्यक ठानेमा घर, जग्गा मूल्यांकन गर्न छोटो अवधिका लागि तोकिए बमोजिमको योग्यता पुगेको स्वतन्त्र मूल्यांकनकर्ता नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम मूल्यांकनकर्ता नियुक्ति गरेकोमा समितिले निजले गरेको मूल्यांकनको सिफारिस र रायको आधारमा जग्गाको मूल्यांकन गरी क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नेछ ।

(९) क्षतिपूर्ति निर्धारण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५१. **क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने विधि** : (१) जग्गा प्राप्त गर्दा देहायको वस्तुको अलग-अलग मूल्यांकन गरी क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नु पर्नेछ :

(क)	जग्गा भए जग्गाको क्षेत्रफलको आधारमा कायम हुने मूल्य,
(ख)	पक्की घर भए प्रति वर्ग मिटरको आधारमा कायम हुने मूल्य,

- (ग) कच्ची घर वा गोठ, टहरा, छाप्रो भए तोकिए बमोजिमको आधारमा कायम हुने मूल्य,
- (घ) हुर्कि सकेका रुख भए प्रत्येक रुखको उपयोगिता, आकार र संख्याको आधारमा कायम हुने मूल्य,
- (ङ) हुर्कि सकेका बाँस भए प्रति गोटाको आधारमा कायम हुने मूल्य,
- (च) बागवानी वा फलफूल बगैचा भए फलफूल उत्पादन गर्ने हुर्कि सकेको फलफूलको बोटको संख्या तथा त्यस्तो फलफूलको लाभ, मूल्य वा उपयोगिताको आधारमा कायम हुने मूल्य,
- (छ) माछा पोखरी भए प्रत्येक पोखरी निर्माणको आधारमा कायम हुने मूल्य,
- (ज) लगाइएको वाली भएमा त्यस्तो वाली जग्गाधनीले संकलन गर्न सकिने अवस्था नभएमा वालीको मूल्य,

(२) उपदफा (१) बमोजिम निर्धारण भएको क्षतिपूर्ति रकम सरोकारवालालाई यस ऐन बमोजिम वितरण गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) को खण्ड (घ), (ङ) र (च) बमोजिमका वस्तु सम्बन्धित सरोकारवाला व्यक्ति आफैले लैजान चाहेमा त्यस्ता वस्तु संकलन गर्न वा हटाउन लाग्ने खर्च रकम मात्र दिनु पर्नेछ ।

५२ **क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने आधार :** (१) दफा ५० बमोजिम घर वा जग्गाको क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण गर्दा देहायको मूल्य मध्ये जुन मूल्य सबभन्दा बढी हुन्छ त्यस्तो मूल्यको आधारमा क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण गर्नु पर्नेछ :

- (क) नेपाल सरकारले समय समयमा निर्धारण गरेको आधार मूल्य,
- (ख) रजिष्ट्रेशनको प्रयोजनको लागि निर्धारण भएको मूल्य,
- (ग) पक्की घर भए घर निर्माणको लागि प्रति बर्ग फिट मूल्यको आधारमा कायम हुने मूल्य,
- (घ) बैंक वा वित्तीय संस्थाले ऋण प्रवाह गर्ने प्रयोजनका लागि धितो मूल्यांकन गर्दा निर्धारण गरेको मूल्य,
- (ङ) जुन ठाउँको जग्गा प्राप्त गर्न लागिएको हो दफा ३ बमोजिम सम्भाव्यता अध्ययन प्रारम्भ हुनुभन्दा तीन वर्ष अघिदेखि त्यस ठाउँको जग्गा खरिद विक्री हुँदा रजिष्ट्रेशन पारित भएको लिखतमा उल्लिखित औसत मूल्य ।

(२) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण गर्दा जग्गा प्राप्त गरेको कारणले सम्बन्धित सरोकारवालाले व्यहोर्नु पर्ने हानि नोक्सानी र आयोजना कार्यान्वयन गरेको कारणले प्राप्त गरेको वा गर्न सक्ने लाभलाई तुलना गरी मनासिब क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

तर जतिसुकै लाभ प्राप्त गरेको वा गर्न सक्ने भए तापनि क्षतिपूर्ति रकम दिनु पर्नेछ ।

५३. **क्षतिपूर्ति रकममा थप गर्न सकिने** : (१) यस परिच्छेद बमोजिम निर्धारित क्षतिपूर्ति रकममा देहायको अवस्थामा वढीमा पन्ध्र प्रतिशतसम्म थप रकम दिन सकिनेछ,-

- (क) जग्गाधनी वा सरोकारवालाको सम्पूर्ण अचल सम्पत्ति जग्गा प्राप्त गरिएको कारणले निज भूमिहीन भएमा,
- (ख) प्राप्त गरिएको जग्गामा सरोकारवाला वा निजको एकाघरको परिवार वसोवास गरिरहेको र सो वाहेक निजको वसोवास गर्ने अन्यत्र घर, व्यवसाय वा आर्थिक उर्पाजनको माध्यम नरहेको,
- (ग) प्राप्त गरिएको घर जग्गाबाटै सरोकारवालाले आफ्नो वा एकाघरको परिवारको जीविका चलाईरहेको,
- (घ) जग्गा प्राप्त गरेको कारणले तोकिए बमोजिम लोपोन्मुख जातिको परम्परागत पेशा व्यवसाय गुम्ने भई विस्थापित भएको ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रकम थप गर्दा आयोजना प्रभावित परिवारको मूलीले सोही उपदफाको खण्ड (क), (ख) वा (ग) बमोजिमको अवस्था रहेको लिखित उद्घोषण गर्नु पर्नेछ ।

५४. **पूँजीलाभ कर छुट हुने** : प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्दा जग्गाधनी वा सरोकारवालाले भुक्तानी गर्नुपर्ने पूँजीलाभ कर (क्यापिटल गेन ट्याक्स) छुट हुनेछ ।

५५. **मोहीले क्षतिपूर्ति पाउने** : कुनै जग्गा प्राप्त गर्दा त्यस्तो जग्गामा मोहीयानी हक रहेको भए त्यस्तो जग्गाको लागि दिइने क्षतिपूर्तिको रकमको पचास प्रतिशत मोहीले पाउँनेछ ।

तर, जग्गावालाको स्वीकृति लिई मोहीले बनाएको घर समेत प्राप्त गरिएकोमा त्यस्तो घर वापतको पुरै क्षतिपूर्ति निजले पाउँनेछ ।

५६. **गुठी जग्गाको क्षतिपूर्ति** : प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि गुठी जग्गा प्राप्त गर्दा यस ऐनमा व्यवस्था गरिए बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गरी वितरण गर्नु पर्नेछ ।

५७. **हदबन्दी भन्दा वढी भएको जग्गाको क्षतिपूर्ति** : (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले हदबन्दी भन्दा वढी रहेको वा हदबन्दी भन्दा वढी जग्गा राख्न छुट पाएको रहेछ भने हदबन्दीभन्दा वढी जग्गा भएको जग्गाको क्षतिपूर्ति दिइने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जग्गाको लागि छुट्याएको क्षतिपूर्ति रकम संघीय संचित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले कुनै खास प्रयोजनका लागि हदबन्दीमा छुट दिई हदबन्दी भन्दा वढी जग्गा रहेको र त्यस्तो प्रयोजन कायम रहेकै बखत त्यस्तो जग्गा प्राप्त गर्नु परेमा यस ऐन बमोजिम आयोजना कार्यालयले क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

५८. **क्षतिपूर्ति रकम बैंक मार्फत भुक्तानी गर्नु पर्ने** : (१) जग्गा प्राप्त गर्दा वितरण हुने क्षतिपूर्ति रकम सम्बन्धित जग्गाधनी वा मोहीको नाममा खोलिएको बैंक खातामा चेकद्वारा वा बैंकमार्फत हस्तान्तरण हुने गरी नगदीमा भुक्तानी गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले सरकारी प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको जग्गाको क्षतिपूर्ति रकमको आधा रकमसम्म नेपाल सरकारले निर्णय गरेमा धितोपत्र वितरण गरी क्षतिपूर्ति दिन सकिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको धितोपत्रको भुक्तानी अवधि र व्याजको दर तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

५९. **क्षतिपूर्तिबाट सरकारी बाँकी कट्टा गर्न सकिने** : (१) सरोकारवाला व्यक्तिले क्षतिपूर्ति लिनु अघि निजसंग मालपोत, कर वा अन्य कुनै सरकारी रकम असूल गर्न बाँकी रहेछ भने असूल हुन बाँकी रहेको रकम उल्लेख गरी उद्घोषण गर्नु पर्नेछ ।

(२) जग्गा प्राप्त गर्दा वितरण हुने क्षतिपूर्ति रकमबाट उपदफा (१) बमोजिम असूल गर्न बाँकी रहेको रकम कट्टा गर्न सकिनेछ ।

६०. **क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नुपर्ने अवधि** : (१) दफा ३२ बमोजिम जग्गामा प्रवेश गर्ने अधिकार प्राप्त भएको मितिले दुई महिनाभित्र समितिले क्षतिपूर्ति निर्धारण गरिसक्नु पर्नेछ ।

(२) समितिले उपदफा (१) बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्दा क्षतिपूर्ति पाउने व्यक्तिहरूको नामावली तयार गरी प्रत्येक व्यक्तिको क्षतिपूर्ति पाउने स्पष्ट आधार खुलाउनु पर्नेछ ।

६१. **क्षतिपूर्ति रकम वितरण** : (१) समितिले निर्धारण गरेको क्षतिपूर्ति रकमको विवरण र प्राप्त गर्ने सरोकारवालाको नाम त्यस्तो रकम निर्धारण भएको चौबीस घण्टाभित्र सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ र दफा १८ को उपदफा (१) बमोजिमको ठाउँमा टाँस गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको विवरण समितिले आयोजना कार्यालयको वेबसाइटमा राख्ने व्यवस्था मिलाउने छ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम विवरण सार्वजनिक भएको चौबीस घण्टा पछि दफा ६२ बमोजिम उजुरी परेकोमा बाहेक क्षतिपूर्ति रकम आयोजना कार्यालयले सम्बन्धित सरोकारवालालाई वितरण गर्नु पर्नेछ ।

६२. **उजुर गर्न सकिने** : (१) समितिले निर्धारण गरेको क्षतिपूर्ति रकममा चित्त नबुझे सरोकारवालाले क्षतिपूर्ति रकम निर्धारण भएको पन्ध्र दिनभित्र कारण खुलाई क्षतिपूर्ति पुनरावलोकन समितिमा तोकिएको ढाँचामा उजुरी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उजुरी परेकोमा क्षतिपूर्ति पुनरावलोकन समितिले उजुरी परेको एक्काइस दिनभित्र क्षतिपूर्ति रकम पुनरावलोकन गर्नु पर्ने वा नपर्ने निर्णय गरी त्यसको जानकारी उजुरकर्तालाई दिनु पर्नेछ ।

(३) क्षतिपूर्ति पुनरावलोकन समितिले उपदफा (२) बमोजिम क्षतिपूर्ति रकम पुनरावलोकन गर्नु पर्ने निर्णय गरेमा त्यसको कारण खुलाई पुन निर्धारण गर्न समितिमा लेखि पठाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम लेखि आएकोमा समितिले पन्ध्र दिनभित्र पुन क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्नु पर्नेछ र निर्धारण भए बमोजिम आयोजना कार्यालयले वितरण गर्नुपर्नेछ ।

६३. **क्षतिपूर्ति पुनरावलोकन समिति** : (१) समितिले निर्धारण गरेको क्षतिपूर्ति रकम पुनरावलोकन गर्न देहाय बमोजिमको एक पुनरावलोकन समिति रहनेछ :

संयोजक	(क) सहन्यायाधिवक्ता, सम्बन्धित उच्च सरकारी वकिल कार्यालय	-
सदस्य	(ख) सम्बन्धित प्रदेश कोष नियन्त्रक	-
सदस्य	(ग) आयोजनासंग सम्बन्धित मन्त्रालयको रा.प. प्रथम श्रेणीको अधिकृत	-

६४. (२) पुनरावलोकन समितिले आफ्नो कार्यालय रहने ठाउँ आफै निर्धारण गर्नेछ ।
पुनरावलोकन समितिको कार्यविधि : (१) पुनरावलोकन समितिले क्षतिपूर्ति रकमको पुनरावलोकन गर्दा सम्भव भएसम्म सर्वसम्मतबाट निर्णय गर्नु पर्नेछ र त्यसरी सम्भव नभएमा बहुमतबाट निर्णय गर्नु पर्नेछ ।

(२) समितिले निर्धारण गरेको क्षतिपूर्ति रकम क्षतिपूर्ति पुनरावलोकन समितिले पुनरावलोकन गर्नु पर्ने निर्णय गरेमा त्यसको कारण खुलाउनु पर्नेछ ।

(३) पुनरावलोकन समितिले यस दफा बमोजिम गरेको क्षतिपूर्ति रकमको पुनरावलोकन अन्तिम हुनेछ ।

(४) क्षतिपूर्ति रकमको पुनरावलोकन सम्बन्धी अन्य कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

६५. **क्षतिपूर्ति बुझिलिनु पर्ने** : (१) दफा ६१ को उपदफा (१) बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण भएको सूचना प्रकाशन भएको साठी दिनभित्र सरोकारवालाले क्षतिपूर्ति रकम बुझिलिनु पर्नेछ ।

तर,-

(१) सो अवधिभित्र क्षतिपूर्ति रकम नबुझेको कारण जग्गा प्राप्त गर्ने काम कारवाही रोकिने छैन ।

(२) पुनरावलोकन समितिबाट क्षतिपूर्ति पुनरावलोकन भएकोमा पुनरावलोकनको निर्णय गरेको मितिबाट त्यस्तो अवधि कायम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र सरोकारवाला व्यक्तिले क्षतिपूर्ति बुझि नलिएमा वा बुझिलिन इन्कार गरेमा आयोजना कार्यालयले सोही व्यहोरा उल्लेख गरी क्षतिपूर्ति रकम नबुझेका वा बुझ्न इन्कार गरेका सरोकारवालाको नामावली र निजले पाउने क्षतिपूर्ति रकम सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त भएको क्षतिपूर्ति रकम सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयको धरौटी खातामा जम्मा गरिनेछ र सरोकारवालाले पाँच वर्षभित्र बुझिलिन चाहेमा जुनसुकै बखत बुझिलिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अवधिभित्र निजले नबुझेमा वा बुझिलिन इन्कार गरेमा त्यस्तो रकम संघीय संचित कोषमा दाखिला गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम संचितकोषमा दाखिला भएको रकम बुझिलिन चाहेमा सरोकारले आवश्यक प्रमाण सहित सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय मार्फत निवेदन दिनु पर्नेछ, र त्यस्तो रकम तोकिए बमोजिम निजले पाउन सक्नेछ ।

६६. **क्षतिपूर्ति रकम पुनरावलोकन हुन नसक्ने** : (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ६४ बमोजिम पुनरावलोकन समितिले गरेको निर्णय बमोजिम निर्धारण भएको क्षतिपूर्ति रकम सम्बन्धित सरोकारवाला र आयोजना कार्यालयलाई मान्य हुनेछ, र त्यस्तो रकम दफा ६५ बमोजिमको अवधि अघि वा पछि पुनरावलोकन हुन सक्नेछैन ।

(२) उपदफा (१) प्रतिकूल हुने गरी क्षतिपूर्ति रकम पुनरावलोकन गर्ने, बृद्धि गर्ने वा घटाउने काम स्वतः अमान्य हुनेछ ।

६७. **क्षतिपूर्ति रकम वितरण नहुने** : (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका अवस्थामा क्षतिपूर्ति वितरण गर्नु पर्ने छैन :

(क) परिच्छेद - ५ बमोजिम वार्ताद्वारा जग्गा प्राप्त गरेकोमा,

तर क्षतिपूर्ति वितरण गर्ने गरी दफा २५ बमोजिम सम्झौता भएकोमा सम्झौता बमोजिम वितरण गर्नु पर्नेछ ।

(ख) दफा ७१ बमोजिमको पुनर्स्थापना कार्यक्रमबाट लाभ पाउने सरोकारवाला,

(ग) दफा ७३ बमोजिमको पुनर्वास कार्यक्रमबाट लाभ प्राप्त गर्ने सरकारवाला ।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ख) वा (ग) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै सरोकारवालाले दफा ७१ वा ७३ बमोजिम पुनर्स्थापना वा पुनर्वास कार्यक्रमबाट प्राप्त गर्ने लाभ जग्गा प्राप्त गरेको कारणबाट निजले व्यहोर्ने नोक्सानीभन्दा कम हुने वा लाभ र नोक्सानीका अनुपात स्पष्ट रूपमा फरक हुने रहेछ भने फरक हुने हदसम्म पुनर्स्थापना वा पुनर्वास कार्यक्रमको लाभको अतिरिक्त यस परिच्छेद बमोजिमको क्षतिपूर्ति पाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) को प्रयोजनका लागि समितिले तोकिएको आधारमा पुनर्स्थापना वा पुनर्वास कार्यक्रमबाट प्राप्त गर्ने लाभको मूल्यांकन गरी रकम निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

६८. **सुरुङ्गमार्गको लागि गरिएको जग्गाको क्षतिपूर्ति** : (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सुरुङ्ग मार्ग निर्माणका लागि जग्गा प्राप्त गर्दा त्यस्तो मार्गको भूमिगत प्रवेश विन्दु (इन्ट्रि पोइन्ट) र भूमिगत तहबाट प्रस्थान विन्दु (इक्जिट पोइन्ट) को निर्माणका लागि आवश्यक जग्गा र तोकिए बमोजिम गहिराई वा भूमिगत लम्बाईसम्मको जग्गामात्र प्राप्त गर्नु पर्नेछ, र सोही बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गरी वितरण गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रवेश विन्दु वा प्रस्थान विन्दुको निर्माणका लागि प्राप्त गरिएको जग्गाबाट भूमिगत रूपमा जग्गाभित्र कुनै मार्ग खोल्दा वा संरचना निर्माण गर्दा जग्गा वा त्यसको सतहमा रहेका वा निर्माण भएका घर, जग्गा, टहरा, पर्खाल वा त्यस्तै अन्य संरचना वा वाली रुखमा कुनै किसिमको हानी नोक्सानी वा क्षति नपुग्ने गरी गर्नु पर्नेछ ।

तर त्यसरी निर्माण गर्दा जग्गामा रहेका घर, जग्गा वा त्यसमा रहेका कुनै पनि अचल सम्पत्तिको हानी वा नोक्सानी भएमा त्यसको समेत क्षतिपूर्ति आयोजना कार्यालयले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ८

पुनर्स्थापना वा पुनर्वास कार्यक्रम

६९. पुनर्स्थापना कार्यक्रम : (१) देहायका अवस्थामा आयोजना कार्यालयले पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ :

- (क) नेपाल सरकारले पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने गरी आयोजना कार्यालयलाई जग्गा प्राप्त गरिदिएमा,
- (ख) आयोजना कार्यालयले पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने गरी जग्गा प्राप्तिको लागि नेपाल सरकार समक्ष अनुरोध गरेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको पुनर्स्थापना कार्यक्रम आयोजनाको अभिन्न अंगको रूपमा डिजायन गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ र त्यस प्रयोजनको लागि समेत आवश्यक रकम व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि परिच्छेद - ७ बमोजिमको क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने वा पुनर्स्थापना कार्यक्रमको सट्टामा क्षतिपूर्ति नै लिन क्षतिपूर्ति निर्धारण समितिमा निवेदन गर्ने सरोकारवालाको लागि पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक हुने छैन ।

७०. पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने : (१) दफा ६९ बमोजिम पुनर्स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी जग्गा प्राप्त गरेकोमा देहायका सरोकारवालाको लागि यस परिच्छेद बमोजिम पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सकिनेछ :-

- (क) आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा रहेको सम्पूर्ण अचल सम्पत्ति प्राप्त गरेको कारणबाट विस्थापित भएका र नेपालभित्र अन्यत्र अचल सम्पत्ति नभएका सरोकारवाला,
- (ख) आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा रहेको आफ्नो सम्पूर्ण अचल सम्पत्ति मध्ये तीन चौथाई अचल सम्पत्ति प्राप्त गरेको कारणले घर, बास, खेती र व्यवसाय गुमाई विस्थापित भएका सरोकारवाला,
- (ग) आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा जग्गा प्राप्त गरेको कारणबाट आफ्नो घर बास, खेती र परम्परागत व्यवसाय गुमाई विस्थापित लोपोन्मुख जातिको परिवार,
- (घ) जुन प्राकृतिक स्रोतमा निर्भर रही आफ्नो परम्परागत पेशा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्दै जीवन निर्वाह गरेका थिए त्यस्तो स्रोत प्रभावित भएको कारणले त्यस्तो पेशा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्न नसक्ने सरोकारवाला ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि पुनर्स्थापनाको सट्टामा दफा ६५ बमोजिमको क्षतिपूर्ति बुझिलिन समितिमा निवेदन दिने वा दफा ७३ बमोजिम पुनर्वास कार्यक्रममा सहभागी हुने सरोकारवालाको लागि पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक हुने छैन ।

७१. पुनर्स्थापना कार्यक्रममा समावेश हुने विषयहरू : (१) दफा ७० बमोजिमका सरोकारवालाको लागि कार्यान्वयन गर्नुपर्ने पुनर्स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आयोजना कार्यालयले सम्भव भएसम्म आयोजना प्रभावित क्षेत्रको आसपासमा सोही जिल्लामा वा त्यस्तो क्षेत्रसँग सीमा जोडिएको अर्को जिल्लामा वा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको ठाउँमा आवश्यक र उपयुक्त जग्गा खरिद गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गा खरिद गर्न सम्भव नभएमा पुनर्स्थापना कार्यक्रम सञ्चालनको लागि जग्गा प्राप्त गर्न सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत नेपाल सरकारसँग अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम खरिद भएको वा प्राप्त गरिएको जग्गामा सरोकारवालालाई पुनर्स्थापना गराउनको लागि देहायका सुविधा र संरचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ :-

- (क) प्रत्येक सरोकारवालालाई शौचालय, खानेपानी सुविधा सहित तोकिए बमोजिमको क्षेत्रफल भएको परिवारको लागि मानवोचित घर तथा त्यसको लागि तोकिए बमोजिम आवश्यक संरचना र सुविधा,
- (ख) कम्तिमा छ महिनाको लागि जीविकोपार्जन गर्नको लागि सरोकारवाला परिवारको सदस्य संख्याको अनुपातमा आवश्यक खर्च,
- (ग) आयोजनाको प्रकृतिबाट सम्भव भएमा आयोजना निर्माण अवधिका लागि सरोकारवालाको परिवारका कम्तिमा एक जना सदस्यलाई निजको योग्यता अनुसारको रोजगारी,
- (घ) विस्थापित सरोकारवालालाई विस्थापित भएको ठाउँदेखि खण्ड (क) बमोजिम उपलब्ध हुने घरसम्म आफ्नो निजी मालसामान, पशुधन ढुवानी गर्नको लागि तोकिए बमोजिमको ढुवानी खर्च,
- (ङ) कुनै व्यापार, व्यवसाय वा पेशा सञ्चालन गरिरहेका सरोकारवाला भए आफ्नो व्यापार, पेशा वा व्यवसाय पुनर्स्थापना गर्न वा औजार, उपकरण खरिद गरी जडान गर्न एक पटकको लागि तोकिए बमोजिमको रकम,
- (च) परम्परागत खेती गर्ने सरोकारवाला परिवार भए निजले गुमाएको खेतीयोग्य जमीनको अनुपातमा खेती गर्न सकिने तोकिए बमोजिमको क्षेत्रफल भएको खेतीयोग्य जमीन वा सो वापतको क्षतिपूर्ति रकम,
- (छ) पशु पालन गर्ने सरोकारवाला परिवार भए पशुधन खरिद गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमको संख्यामा पशुधन खरिद गर्न आवश्यक ऋण सुविधा,
- (ज) तोकिए बमोजिमको पुनर्स्थापना रकम ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम सुविधा र संरचनाको अतिरिक्त पुनर्स्थापना क्षेत्रमा देहायको सुविधा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ :-

- (क) विद्युत सुविधा,
- (ख) निजी वा सामुहिक प्रयोजनका खानेपानी सुविधा,
- (ग) पुनर्स्थापना क्षेत्रमा आवागमनका लागि उपयुक्त सडक वा बाटो,
- (घ) पुनर्स्थापित क्षेत्रमा रहेका परिवारको संख्या विचार गरी विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी र सामुदायिक स्थल वा सामुदायिक भवन ।

(५) उपदफा (३) को खण्ड (क) र (च) बमोजिमको अचल सम्पत्ति विस्थापित परिवारको मुलीको नाममा रहने गरी जग्गाधनी प्रमाणपूजा दिनु पर्नेछ र त्यस्तो घर वा जग्गा खरिद गर्दा कानून बमोजिम लाग्ने रजिष्ट्रेशन दस्तूर आयोजना कार्यालयले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

७२. **पुनर्वास कार्यक्रम** : (१) नेपाल सरकारले देहायको अवस्थामा जग्गा प्राप्तिको कारणबाट प्रभावित भएका परिवारको लागि संभव भएसम्म एकिकृत पुनर्वास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आदेश दिन सक्नेछ :-

- (क) जग्गा प्राप्तिको कारणबाट आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा दुई सय भन्दा बढी संख्याको परिवारले स्ववासी, घर गुमाई विस्थापित भएमा,
- (ख) आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा रहेका कम्तिमा एक सय परिवारले आफ्नो स्ववासी घर लगायत सम्पूर्ण अचल सम्पत्ति गुमाई विस्थापित भएमा,
- (ग) कुनै सिंचाई वा जलविद्युत आयोजना कार्यान्वयन गरेको कारणले कुनै गाउँ, वस्तीको समुच्चा क्षेत्र डुवानमा परेको वा पर्ने सम्भावना रहेकोमा,
- (घ) आयोजना प्रभावित क्षेत्रमा रहेका कम्तिमा पचास लोपोन्मुख जातिका परिवारले आफ्नो स्ववासी घर, अचल सम्पत्ति तथा आफ्नो परम्परागत पेशा, व्यवसाय गुमाई विस्थापित भएमा,
- (ङ) नेपाल सरकारले अन्य उपयुक्त कारणबाट पुनर्वास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आयोजना कार्यालयलाई आदेश दिएमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आदेश भएमा आयोजना कार्यालयले पुनर्वास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

७३. **पुनर्वास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने** : (१) दफा ७२ बमोजिम पुनर्वास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आयोजना कार्यालयले नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई उपयुक्त ठाउँमा आवश्यक जग्गाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्था भएको जग्गामा आयोजना कार्यालयले यस परिच्छेद बमोजिम पुनर्वासको गुरुयोजना तयार गरी स्वीकृतिको लागि नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

७४. पुनर्वास कार्यक्रममा रहनुपर्ने संरचना र सुविधा : (१) यस परिच्छेद बमोजिम पुनर्वास योजनाको गुरुयोजना तर्जुमा गर्दा पुनर्वास कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने क्षेत्रमा देहायको न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार संरचना र सुविधा हुने गरी तर्जुमा गर्नु पर्नेछ :-

- (क) बाह्रै महिना यातायात सञ्चालन हुने नजिकको सडक संजालसँग जोडिएको उपयुक्त सडकमार्गमा प्रवेश,
- (ख) उपयुक्त ढल निकास र फोहोर मैला विसर्जन स्थल,
- (ग) प्रत्येक परिवारलाई स्वच्छ खानेपानीमा पहुँच हुने गरी खानेपानीको प्रवन्ध,
- (घ) पशुधनका लागि उपयुक्त खानेपानी सुविधा,
- (ङ) हुलाक सुविधा तथा वाचनालय,
- (च) ग्रामीण वा बजारस्तरका सहकारी संस्था वा सार्वजनिक पसल सञ्चालन हुने भौतिक संरचना,
- (छ) बाली उत्पादन गर्ने जग्गा उपलब्ध गराएको भएमा त्यस्तो जग्गाको लागि आवश्यक सिंचाईको प्रवन्ध,
- (ज) पुनर्वास कार्यक्रम अन्तरगत व्यवस्थापन गरिएका परिवारको संख्याका आधारमा उपयुक्त हुनेगरी पूर्वप्राथमिक आधारभूत तह वा माध्यमिक तह सम्मको विद्यालय भवन र विद्यालयका अन्य संरचना,
- (झ) विद्युत प्रसारण हुन सक्ने अवस्था भए आवश्यकता अनुसार उपयुक्त ठाउँमा रहने सार्वजनिक वा सडक वृत्ती सहित प्रत्येक घरमा विद्युत सुविधा,
- (ञ) परिवार संख्या को आधारमा आवश्यक हेल्थपोष्ट वा सामुदायिक अस्पतालको भौतिक तथा अन्य सुविधा,
- (ट) परिवार संख्याको अनुपातमा बालबालिकाको लागि आवश्यक क्रियास्थल,
- (ठ) प्रत्येक सय परिवारका लागि एक उपयुक्त सामुदायिक भवन,
- (ड) परिवारको संख्याको अनुपातमा उपयुक्त ठाउँमा प्रहरी चौकी वा प्रहरी बिटको व्यवस्था,
- (ढ) परिवारको सामुदायिक संरचना अनुसार शव दाहन वा शव विसर्जन स्थल ।

परिच्छेद-९

कसूर, सजाय तथा मुद्दाको कारवाही र किनारा

७५. कसूर तथा सजाय : (१) कसैले देहायको कुनै काम गरेमा यस ऐन बमोजिमको कसूर गरेको मानिनेछ :-

- (क) दफा १० विपरित नेपाल सरकारको स्वीकृति नलिई जग्गा प्राप्ति सम्बन्धी कारवाही गर्ने, प्रारम्भिक कारवाही गर्ने, पूर्व सम्भाव्यता वा सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन गर्ने,
- (ख) दफा १६ विपरित सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा प्रयोग गर्ने,

- (ग) दफा १८ को उपदफा (१) बमोजिम सूचना टाँस नगरी वा सूचनाको अवधि पूरा नभई सम्बन्धित व्यक्तिको घर वा जग्गामा प्रवेश गर्ने,
- (घ) दफा ३१ को उपदफा (५) बमोजिमको अवधि पूरा नभई बाली, रुख काट्ने, पर्खाल वा संरचना हटाउने,
- (ङ) दफा ३२ प्रतिकूल हुने गरी जग्गामा प्रवेश गर्ने र नियन्त्रणमा लिने,
- (च) जग्गा प्राप्त गर्ने काममा हुल हुज्जत गरी बाधा व्यवधान गर्ने, पूर्व सम्भाव्यता, सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन वा प्रारम्भिक कारवाही वा सार्वजनिक सुनुवाईमा हातपात गर्ने वा हुल हुज्जत गरी बाधा व्यवधान गर्ने,
- (छ) पूर्व सम्भाव्यता, सामाजिक प्रभाव मूल्यांकन अध्ययन वा प्रारम्भिक कारवाहीको सिलसिलामा जडान वा खडा गरिएका चिन्ह, संकेत वा जडान गरिएको कुनै उपकरण वा यन्त्र तोडफोड गर्ने,
- (ज) दफा १८ को उपदफा (१) बमोजिम वा दफा ३१ को उपदफा (२) बमोजिम सूचना टाँस बाधा, अवरोध गर्ने वा टाँसिएको सूचना उप्काउने, च्याल्ने वा तोडमोड गर्ने,
- (झ) दफा ३२ बमोजिम जग्गा नियन्त्रणमा लिन बाधा व्यवधान वा हुल हुज्जत गर्ने,
- (ञ) दफा ३३ को उपदफा (६) बमोजिम अनधिकृत कब्जा वा भोगचलन गर्ने,
- (ट) यस ऐन बमोजिम गर्न नहुने अन्य कुनै काम गर्ने ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको काम गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई देहाय बमोजिम सजाय हुनेछ :

- (क) खण्ड (क), (ख), (ग), (ज), (झ) वा (ञ) बमोजिमको कसूर भएमा पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा छ महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय,
- (ख) खण्ड (घ), (ङ), (च) वा (छ) बमोजिमको कसूर भएमा तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय ।

७६. नेपाल सरकार वादी हुने : दफा ७५ बमोजिमको कसूर सम्बन्धी मुद्दामा नेपाल सरकार वादी हुनेछ ।

७७. मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद : (१) यस ऐन अन्तर्गतको कुनै कसूरको वारदात भएको मितिले पन्ध्रदिन भित्र सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयमा उजुर गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उजुरी परेमा वा प्रहरीले दफा ७९ बमोजिम कुनै व्यक्तिलाई पक्राउ गरेमा उजुरी परेको वा पक्राउ परेको पन्ध्र दिन भित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष सम्बन्धित सरकारी वकिलले मुद्दा दायर गर्नु पर्नेछ ।

७८. मुद्दा हेर्ने अधिकारी : (१) यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मुद्दाको कारबाही किनारा गर्दा संक्षिप्त कार्यविधि ऐन, २०२८ बमोजिमको कार्यविधि अपनाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीले गरेको निर्णयमा चित्त नबुझे व्यक्तिले सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

७९. **पक्राउ गर्ने अधिकार** : कुनै व्यक्तिले दफा ७५ को खण्ड (च) वा (छ) बमोजिमको कसूर गर्न लागेमा घटनास्थलमा प्रहरी उपस्थित भएको रहेछ भने सम्झाई बुझाई कसूर हुन नदिन रोकथाम गर्नु पर्नेछ र त्यसरी सम्झाई बुझाई गर्दा कसूर हुनबाट रोकन नसकिएमा निजले कसूर गर्ने व्यक्तिलाई मुद्दा हेर्न अधिकारीको पूर्व स्वीकृति लिई वा त्यस्तो स्वीकृति लिन सम्भव र व्यावहारिक नभएमा तत्काउ पक्राउ गर्न सक्नेछ ।

तर स्वीकृति नलिई पक्राउ गरिएको भए पक्राउ गरेको व्यक्तिलाई यथाशिघ्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्नेछ र निजको अनुमति विना प्रहरीले हिरासतमा नियन्त्रणमा राख्न सक्ने छैन ।

परिच्छेद-१०

विविध

८०. **गुनासो व्यवस्थापन** : (१) यस ऐन बमोजिम जग्गा प्राप्त सम्बन्धी काम, कारबाहीको सिलसिलामा कुनै सरकारी निकाय वा आयोजना कार्यालयले सम्पादन गरेको काम कारबाहीको प्रभावकारिता तथा त्यसमा हुन सक्ने अनियमितता वा सर्वसाधारण वा सरोकारवालालाई समयमा नै आवश्यक सेवा नपुऱ्याएको वा हैरानी दिएको सम्बन्धमा गुनासो सुन्न सबैले देख्ने ठाउँमा त्यस्तो निकाय वा कार्यालयमा एक गुनासो पेटिका राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम राखिएको गुनासो पेटिकामा जोसुकैले गुनासो पेश गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त भएका गुनासो व्यवस्थापन गर्नका लागि सम्बन्धित सरकारी निकाय वा कार्यालयका प्रमुखले प्रत्येक तीन दिनमा एकपटक अन्य कर्मचारीको रोहवरमा गुनासो पेटिका खोल्नु पर्नेछ र सो पेटिकामा प्राप्त भएका गुनासो तथा सुझाव मनासिब रहेको पाइएमा त्यसको समुचित व्यवस्थापन गर्न तोकिए बमोजिम कारबाही गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम गरिएको कारबाहीको जानकारी सम्बन्धित सूचना पाटीमा टाँस्नु पर्नेछ ।

(५) गुनासो व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८१. **नेपाल सरकारमा हस्तान्तरण हुने** : (१) कुनै अनुमतिपत्र बमोजिम कुनै आयोजना कार्यान्वयन भएको निश्चित अवधि पछि प्रचलित कानून बमोजिम त्यस्तो आयोजना नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण हुने व्यवस्था भएकोमा त्यस्तो आयोजनाको लागि प्राप्त गरिएको जग्गा आयोजनाको अभिन्न अंग हुनेछ र सोही बमोजिम त्यस्तो जग्गा समेत नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

८२. **लगत कट्टा भएको मानिने** : प्रचलित कानूनमा जुनसुकै करा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा अगावै तत्काल प्रचलित कानून बमोजिम प्राप्त गरिएका जग्गाको लगत कट्टा भएको रहेनछ भने यो ऐन प्रारम्भ भएपछि त्यस्ता जग्गाका लगत स्वतः कट्टा भएको मानिनेछ ।
८३. **सहयोग गर्नु पर्ने** : (१) जग्गा प्राप्ति सम्बन्धी काम कारवाही गर्दा आयोजना कार्यालयले सुरक्षा कायम गर्न कुनै किसिमको सहयोग आवश्यक भएको महसुस गरेमा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा अनुरोध गर्न सक्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम सहयोगको अनुरोध गरेमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले सार्वजनिक शान्ति वा कानून र व्यवस्था कायम गर्न आवश्यक सहयोग हुन उचित देखेमा आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ ।
८४. **नियम बनाउने अधिकार** : नेपाल सरकारले यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।
८५. **निर्देशिका बनाउने अधिकार** : आयोजनासंग सम्बन्धित मन्त्रालयले आयोजनाको प्रकृति र आवश्यकता अनुसार यस ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको अधिनमा रही आवश्यक निर्देशिका बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।
८६. **खारेजी र बचाउ** : (१) जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ खारेज गरिएको छ ।
(२) जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिम भए गरेका काम कारवाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।